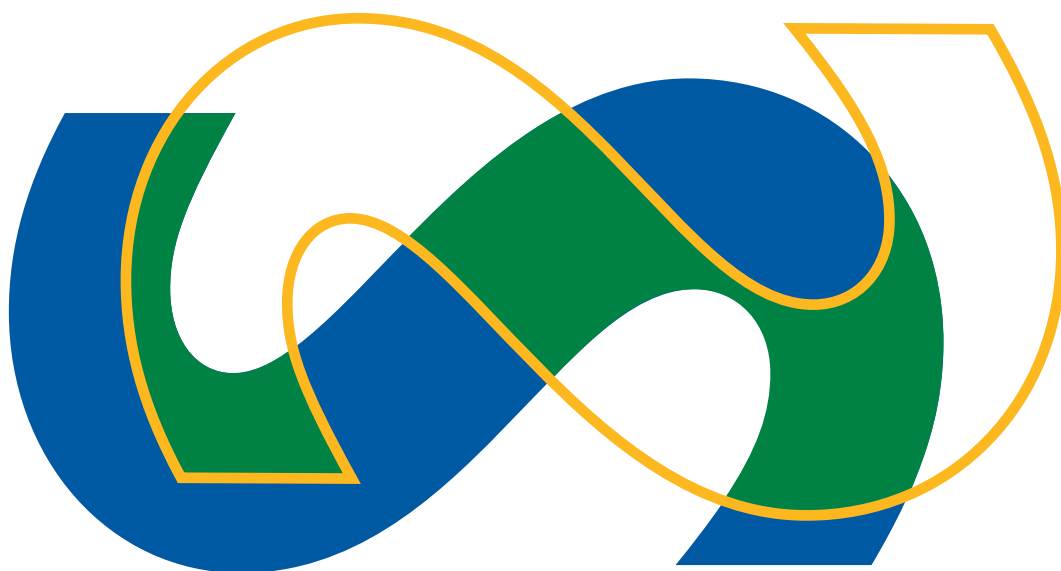

Ekonomi i omvandling

**Näringsstruktur
konkurrenskraft
och lönebildning**

En rapport av Industrins Ekonomiska Råd, februari 2008

INDUSTRINS EKONOMISKA RÅD

Inom ramen för Industriavtalet 1997 inrättades Industrikommittén som består av ledande företrädare för de avtalsslutande parterna. Kommittén har bland annat till uppgift att följa och främja tillämpningen av Industriavtalet och se till att dess regelverk respekteras. Industrikommittén utser de opartiska ordförande som bistår parterna samt Industrins Ekonomiska Råd.

Industrins Ekonomiska Råd är en rådgivande grupp bestående av fyra ekonomer. Dessa ekonomer är oberoende av parterna och får inte vara anställda i arbetstagar- eller arbetsgivarorganisation. Industrins Ekonomiska Råd ska kunna lämna utlåtanden och rekommendationer i ekonomiska frågor på uppdrag av Industrikommittén, de opartiska ordförandena eller förbundsparter gemensamt. Rådets rapporter finns tillgängliga på www.industrikommitten.se.

Industrins Ekonomiska Råd består för närvarande av:

Pontus Braunerhjelm, professor i nationalekonomi* , KTH, 08-790 91 14

Olle Djerf, Olle Djerf Ekonomikonsult AB, 08-35 44 27

Håkan Frisé, chef för Ekonomisk Analys, SEB, 08-763 80 67

Henry Ohlsson, professor i nationalekonomi, Uppsala universitet, 018-471 11 04

*Leif Lundblads donationsprofessur i internationellt företagande på Kungliga Tekniska Högskolan.

Innehåll	Sid
Förord	3
1 Sammanfattning	5
2 Näringsstruktur i förändring	7
2.1 Industrins andel relativt stabil – företagstjänster mest snabbväxande	7
2.2 Industrins och tjänstenäringarnas sysselsättningsandelar	8
2.3 Globaliseringen viktigaste drivkraften bakom strukturomvandlingen	10
2.4 Industrin och industrinära tjänster behåller sin viktiga roll i ekonomin	11
3 Internationell konkurrenskraft, utrikeshandel och lönekänslighet i olika branscher	13
3.1 Vad bestämmer internationell konkurrenskraft?	13
3.2 Utrikeshandelsberoende i olika branscher	16
3.3 Kraftigt ökad tjänstehandel sedan millennieskiftet	20
3.4 Inga branschskillnader i sysselsättningens känslighet för arbetskostnader	22
4 Tjänsteintensitet, näringslivsdynamik och tillväxt	27
4.1 Tjänsteföretag i svensk industri – hur ser det ut bland Industriavtalets medlemsföretag?	28
4.2 Undersökning om industrinära tjänster – tio fallstudier	29
4.3 Näringslivsdynamik – det ömsesidiga beroendet industri- och tjänsteföretagen emellan	36
4.4 Tillväxt och produktivitet i industri- och tjänsteföretag	37
4.5 Sammanfattning	43
Appendix 1 Totalfaktorproduktivitet i vissa tjänstesektorer	45
Appendix 2 Input-outputtabell för år 2000	47
5 Lönebildningens villkor under rörlig växelkurs	49
5.1 Industrins lönenormerande roll ifrågasätts	50
5.2 Många drivkrafter bakom växelkursförändringar	51
5.3 Inflationsstyrning svårare än vad man kan tro	52
5.4 Den internationella krisens utmaningar	53
5.5 Fara för att branschmässiga intressen tar överhand	55
Fördjupningsrutor	
Sambandet mellan industrin och industrinära tjänster	34
<i>Carry trade</i> och ränteparitet	51

Förord

Industrins Ekonomiska Råd har av Industrikommittén fått i uppdrag att lägga fram en rapport som belyser industrins förutsättningar avseende internationell konkurrenskraft och med särskild fokus på den ökande andelen tjänster i företagens egen verksamhet och på företagens inköp av tjänster. Syftet med denna inriktning på rapporten är att öka kunskapen om väsentliga förutsättningar för industrin och dess anställda.

Industriavtalets parter vill dessutom få en mer preciserad beskrivning av sambandet mellan industrin och industrinära tjänster än vad vi gett i tidigare rapporter. Till följd av renodling i produktionsprocesserna till förmån för kärnverksamheterna har tjänster som tidigare producerades i egen regi i allt högre grad flyttats ut genom *outsourcing*.

Under det senaste året har det vuxit fram en diskussion om industrins lönenormerande roll. I debatten har det satts ifråga om inte industrins roll borde övergå till andra delar av arbetsmarknaden. På olika sätt belyser vi dessa frågeställningar i denna rapport.

Föreliggande rapport är disponerad på följande sätt. Kapitel 2 ger en översiktlig bild av hur den svenska näringsstrukturen har förändrats. I kapitel 3 diskuterar vi frågor kring internationell konkurrenskraft och utrikeshandelsberoende inom industrin och tjänstesektorn. Kapitlet avslutas med en redovisning av statistiska beräkningar av sysselsättningens känslighet för förändringar av arbetskostnaderna, dels för industrin, dels för vissa tjänstebranscher.

Kapitel 4 fokuserar på den dynamik och de ömsesidiga samband som finns mellan industrin och industrinära tjänster. Samtidigt som industrin flyttat ut eller konkurrensutsatt stödtjänster som tidigare producerades i egen regi, har varuproduktionen ”tjänstefierats” i allt högre grad. Detta belyser vi genom egna enkäter och fallstudier. Vidare diskuterar vi de faktorer som har haft särskilt stor inverkan på tillväxt och produktivitet i industri- och tjänstesektorerna.

Kapitel 5 innehåller en diskussion om lönebildningen under rörlig växelkurs. I teorin ska det ske en växelkursanpassning om lönebildningen och inflationen kommer i otakt med omvärlden. I praktiken påverkas dock växelkursen av en rad andra krafter samtidigt som Riksbankens möjligheter att styra inflationsprocessen ofta är begränsade. Dagens situation med internationell finanskris och stigande inflation ställer Riksbanken inför svåra avvägningar. Mot den bakgrunden diskuterar vi riskerna med att förändra dagens lönebildningsmodell med den internationellt konkurrensutsatta sektorn som lönenormerande.

Stockholm den 11 februari 2008

Industrins Ekonomiska Råd

Pontus Braunerhjelm

Olle Djerf

Håkan Frisé

Henry Ohlsson

1. Sammanfattning

Debatten är intensiv efter den senaste lönerörelsen och industrins lönenormerande roll har ifrågasatts. Vår övergripande slutsats i denna rapport är att det finns stora risker med att överge det nuvarande systemet för lönesamordning, trots att förutsättningarna i lönebildningen i viss mån förändrats. En återgång till en ordning där branschvisa intressen tar överhand är ett klart sämre alternativ. Industrins erfarenheter och internationella exponering borde även fortsättningsvis kunna motivera en särställning i lönebildningen. Våra analyser och bedömningar i övrigt sammanfattas i följande punkter:

Näringsstruktur i förändring

- Globaliseringen har gjort den svenska ekonomin mer beroende av utrikeshandel och industrin har därför behållit sin produktionsandel på drygt 20 procent sedan 1980. Sysselsättningsandelen har minskat men detsamma gäller tjänstebranscher som handel och transporter. Den i särklass mest expansiva av tjänstenäringarna är de industrinära företagstjänsterna
- Även tjänstesektorerna har blivit alltmer internationaliserade och tjänsteexporten växer nu snabbare än varuexporten. Varuexporten dominerar dock och utgör fortfarande tre fjärdedelar av den totala exporten.
- Det är fel att sätta industrin och olika tjänstesektorer i motsatsställning till varandra. Tjänsteföretagen är starkt beroende av efterfrågan från de stora exportföretagen i industrin samtidigt som industriföretagen i allt högre grad behöver köpa avancerade tjänster för att hävda sig på världsmarknaden.

Internationell konkurrenskraft, utrikeshandel och lönekänslighet i olika branscher

- På lång sikt är det tillväxten i näringslivets produktionskapacitet som bestämmer den internationella konkurrenskraften. Avgörande faktorer är t ex investeringar i real- och humankapital, satsningar på FoU, förmåga att tillämpa och utveckla ny teknik samt förmåga till omställningar.
- En viss nedgång kan konstateras i FoU-investeringarna mellan 2003 och 2005, främst beroende på en nerdragnings i industrin. Sverige har dock fortfarande en tät position internationellt när FoU-satsningarna sätts i relation till BNP. Industriföretagen står för merparten av dessa satsningar, drygt två tredjedelar.
- Industrins investeringar i Sverige ligger fortfarande på en låg nivå. Industrins investeringskvot ligger klart under det historiska genomsnittet de senaste 10-15 åren och bruttoinvesteringarna är fortfarande så pass låga att nettokapitalstocken minskar vid planliga avskrivningar.
- Industrin är den sektor i ekonomin som är i särklass mest beroende av utrikeshandel. Det gäller i synnerhet exportbranscher som massa- och papper, teleprodukter, maskiner, läkemedel och motorfordon enligt ett traditionellt specialiseringsmönster.
- Bland delbranscherna inom tjänstesektorn är det bara sjö- och flygtransporter som är lika beroende av utrikeshandel som industribranscherna. Därutöver är utrikeshandeln av relativt stor betydelse i handeln, övriga transporter, finanssektorn och företagstjänster, i synnerhet FoU-tjänster.
- Branscher skiljer sig åt när det gäller arbetskostnadernas andel av förädlingsvärdet. Arbetskostnadsandelen är lägre inom industrin än i många, men inte alla, tjänstebranscher. Detta innebär emellertid inte att industrisysselsättningen behöver vara mindre känslig för arbetskostnader än tjänstesysselsättningen. I våra beräkningar kan vi inte finna några sådana skillnader.

Tjänsteintensitet, näringslivsdynamik och tillväxt

- Två parallella utvecklingstrender har präglat industri- och tjänsteföretagen under de senaste decennierna – *tjänstefiering* och *outsourcing*. I samband med att en produkt säljs kopplas ofta en rad olika tjänster till försäljningen, t ex underhåll, kvalitetsuppgrederingar, och utbildningstjänster.

Samtidigt har industriföretagen *outsourcat* mer traditionella tjänsteverksamheter som marknadsföring, forskning och utveckling, finansiella tjänster och liknande.

- Ett uttryck för tendensen till *outsourcing* är det faktum att industrins arbetsgivarförbund har många medlemsföretag som numera är klassade som tjänsteföretag. Av antalet medlemsföretag är 20 procent tjänsteföretag. De har 75 000 anställda motsvarande 13 procent av det totala antalet anställda i medlemsföretagen.
- De fall-studier vi låtit SCB genomföra antyder att sysselsättningen i kärnproduktionen svarar för cirka 70 procent av det totala antalet arbetstimmar. Bland stödtjänsterna dominerar områdena distribution och logistik samt marknadsföring, försäljning, kunduppföljning mm. *Outsourcing* har främst förekommit bland data- och IT-tjänster samt distribution och logistik.
- Det starka ömsesidiga sambandet mellan industrin och tjänstnäringar kan studeras med sk Input-outputstatistik. Analysen visar att handeln, transport- och kommunikation samt företagstjänster är de mest industrinära. Totalt motsvarar industrins inköp av tjänster från dessa branscher cirka 5 procent av BNP. En noggrann genomgång av företagstjänsterna visar att anknytningen till industrin är mycket stark.
- Den högre specialiseringen och interaktionen mellan industri- och tjänsteföretag kan under rätt förutsättningar skapa dynamiska och innovativa processer (att jämföra med t ex Ericsson och Televerket, eller Asea och Vattenfall under tidigare epoker).
- För att företagen ska utveckla internationell konkurrenskraft är det viktigt att både avancerade industri- och tjänsteföretag finns på marknaden. Huvudkontoren utövar en strategiskt viktig funktion som krävande beställare av bland annat avancerade tjänster.
- Näringslivets produktivitet och tillväxt domineras av svensk tillverkningsindustri. Det största bidraget till en högre tillväxt kan hänföras till ny kunskap och specialiseringsvinster där inköp av tjänster är en viktig faktor. Inom tjänstesektorerna har Sverige den lägsta produktiviteten och tillväxten i Norden.

Lönebildningens villkor under rörlig växelkurs

- En ekonomisk politik med rörlig växelkurs och inflationsmål ger särskilda förutsättningar för lönebildningen. Riksbankens räntepolitik ger en ram för lönebildningen i hela näringslivet. I praktiken har systemet fungerat bäst under den senaste tioårsperioden då industriavtalet haft en normgivande funktion.
- Om lönebildning och kostnadsutveckling kommer i otakt med omvärlden har penningpolitiken en betydligt svårare uppgift i praktiken än i teorin. En orsak till detta är att växelkursen påverkas av krafter som under en ganska lång period bidrar till att förstärka effekterna på exportindustrins konkurrenskraft. Detta talar för att omvärldens nominella löneökningar även framöver är viktiga att beakta i den svenska lönebildningen.
- Den nationella centralbankens möjligheter att kontrollera inflationsprocessen överdrivs ofta. Nedväxlingen i inflationstakt de senaste decennierna har i hög grad drivits av internationella trender som ökad globalisering och generellt sett ökat trovärdighet för centralbankernas vilja och förmåga att hålla inflationen i schack.
- Den internationella finanskrisen kommer att ställa Riksbanken inför svåra avvägningar. Erfarenheterna visar att Sverige, i högre grad än de flesta länder i Västeuropa, påverkas av en konjunkturedgång, särskilt om den drivs av en avmattning i USA.
- Riksbanken kommer troligen att behöva hantera en inflation som ligger över målet samtidigt som riskerna för en lågkonjunktur ökar. Detta illustrerar den komplexa miljö penningpolitiken måste föras i. Möjligheterna att i efterhand hantera inhemska kostnadsimpulser är ofta begränsad. Problemet med att politiken blir tillbakablickande, och därmed tenderar att förstärka svängningarna i ekonomin, är en orsak till detta. Inte minst det senaste årets händelseutveckling aktualiserar detta problem.

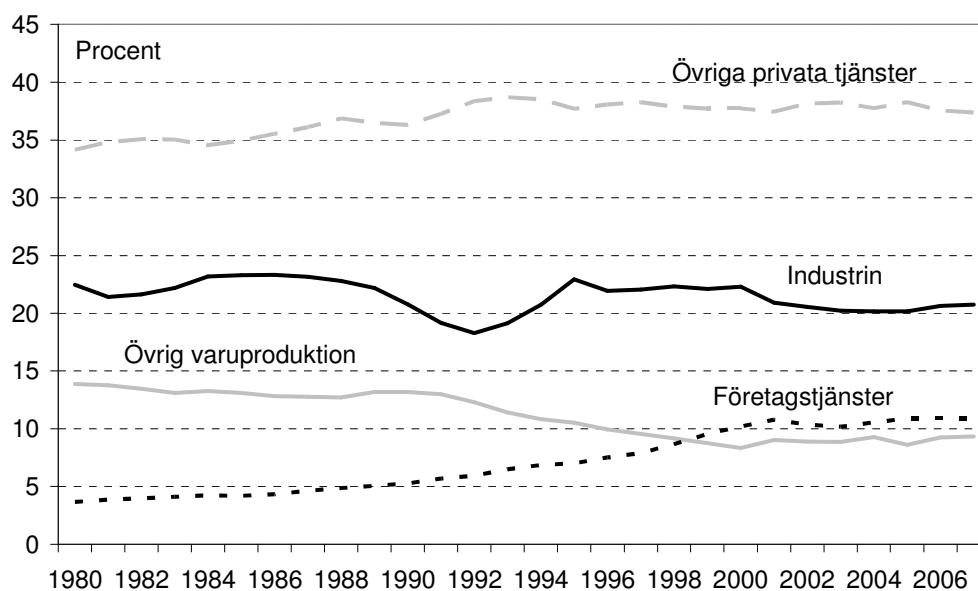
2. Näringsstruktur i förändring

I det här kapitlet ger vi en översiktsskild av strukturomvandlingen i det svenska näringslivet de senaste 15-20 åren. Syftet är att ge en allmän bakgrund till en mer detaljerad genomgång på branschnivå i kapitel 3 och 4. Den svenska exportindustrin har klarat av globaliseringens utmaningar på ett framgångsrikt sätt, vilket bland annat kan utläsas av att varuexportens andel har ökat kraftigt. En annan tendens är att utrikeshandeln med tjänster ökar ännu snabbare än varuhandeln. Många tjänstenäringsgrupper är därför nu klart mer internationellt konkurrensutsatta än tidigare.

2.1 Industrins andel relativt stabil – företagstjänster mest snabbväxande

Strukturomvandlingen på grov sektornivå belyses i diagram 2.1. För industrin sjönk produktionens relativa storlek under krisåren vid början av 1990-talet, men därefter har andelen stigit igen. Som vi betonat i tidigare rapporter har industrins produktionsandel varit förhållandevis stabil sedan 1990 och ligger nu på 21 procent av BNP. Jämfört med 1980-talet kan en svagt sjunkande tendens urskiljas.

Diagram 2.1 Olika näringsgrenars andel av BNP, procent

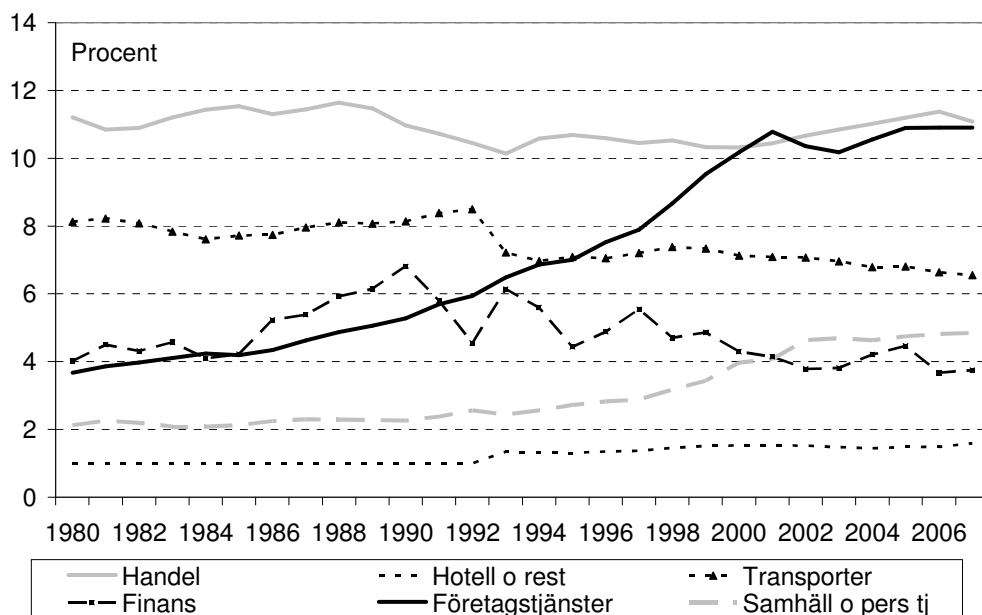
Källa: SCB, nationalräkenskaperna, data fram t o m 3 kvartalet 2007.

För övrig varuproduktion, det vill säga jordbruk, skogsbruk och fiske, el- och vattenverk samt byggnadsindustri, har produktionsandelarna däremot minskat tydligt över tiden sedan början av 1980-talet. Bland tjänstenäringsgrupperna är det framför allt företagstjänsterna som har ökat sina andelar. År 1980 svarade företagstjänsterna för 4 procent av BNP och idag är andelen 11 procent av BNP. Till en betydande del används dessa företagstjänster av industrin och tidigare har de också till viss del producerats inom industriföretagen. Genom *outsourcing* har de dock i allt högre grad lagts ut till företag som är renodlade tjänsteföretag.

Produktionsandelen för övriga privata tjänster låg stabilt på cirka 35 procent fram till mitten av 1980-talet. Därefter ökade andelen för att sedan början av 1990-talet återigen plana ut på en nivå runt 38 procent av BNP.

Av diagram 2.2 framgår närmare vilka tendenser som rått i den privata tjänstesektorns olika större delbranscher. Vid sidan av företagstjänster har olika samhälleliga och personliga tjänster ökat sina produktionsandelar påtagligt sedan början av 1990-talet.¹ I denna heterogena grupp ingår utbildnings-, sjukvårds- och hälsovårdstjänster, andra samhälleliga tjänster som sköts i privat regi samt kultur-, rekreations- och personliga tjänster som t ex tvätteritjänster, hårvård och kroppsvård. Även för handel samt hotell och restaurang kan en svag ökning av produktionsandelarna noteras sedan 1990-talet. I två relativt tunga privata tjänstesektorer, transporter och kommunikation (inkl post och teletjänster) och finansiella tjänster, har produktionsandelarna minskat.²

Diagram 2.2 Produktionsandelar för olika privata tjänstebranscher, procent av BNP

Källa: SCB, nationalräkenskaperna, samt egna beräkningar, data fram t o m 3 kvartalet 2007.

2.2 Industrins och tjänstenäringarnas sysselsättningsandelar

Medan industrins andel av produktionen varit någorlunda intakt har dess andel av sysselsättningen minskat stadigt över tiden. Detta är en naturlig följd av att produktivitetens utvecklingen är klart snabbare inom industrin än inom övriga branscher. Sysselsättningsandelen har sålunda minskat från 23 procent 1980 till 18 procent 2007.

Den starka produktionsökningen av olika företagstjänster har naturligtvis fört med sig att också sysselsättningen har stigit till cirka 10 procent av den totala sysselsättningen idag. Andelen för övriga privata tjänster har ökat svagt från 30 procent 1980 till 32 procent 2007. Det kan förefalla något förvånande att sysselsättningsandelen för övriga privata tjänster är lägre än produktionsandelen (cirka 37 procent) men detta sammanhänger med att de offentliga tjänsterna svarar för en klart högre andel av sysselsättningen än av BNP.³

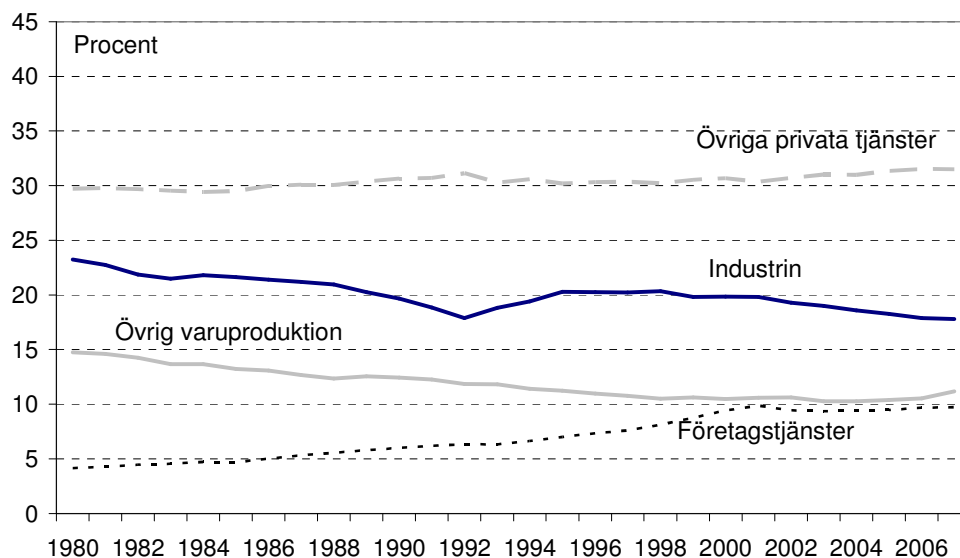
¹ Även för delbranschen Fastighetsförvaltning har produktionsandelarna stigit.

² Den tjänsteproduktion som utförs av offentliga myndigheter ingår inte i redovisningen i detta kapitel. Andelen offentliga tjänster sjönk från 25 procent av BNP 1980 till 20 procent 2007.

³ Offentliga tjänster svarar för 27 procent av sysselsättningen men bara 20 procent av BNP.

Diagram 2.3 Sysselsättningsandelar för olika näringsgrenar

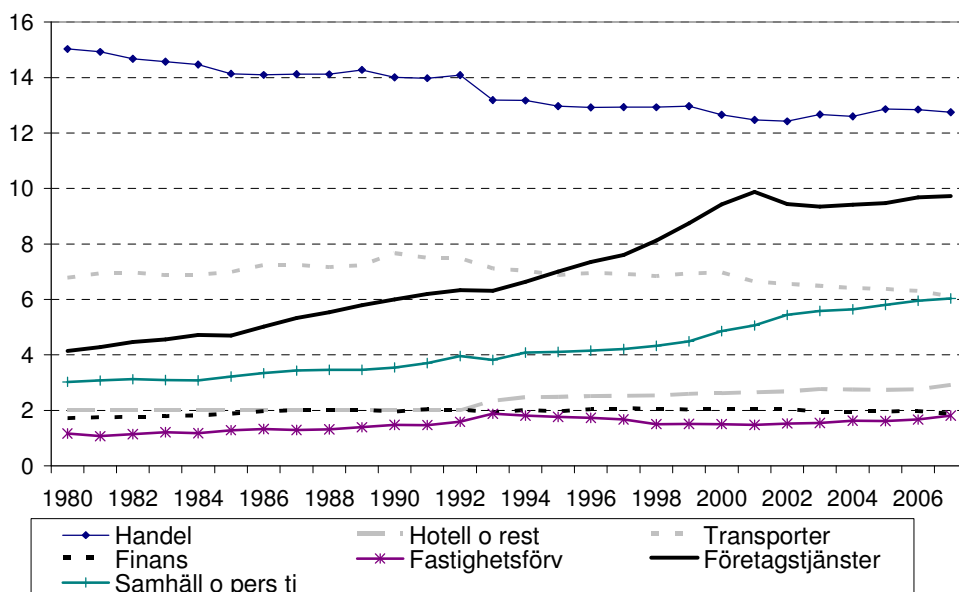
Procent av antalet arbetstimmar i hela ekonomin

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

Inom den privata tjänstesektorn är det förutom företagstjänster främst delbranschen samhälleliga och personliga tjänster som i takt med den stigande produktionen har noterat stigande sysselsättningsandel, se diagram 2.4. Även hotell- och restaurangbranschen har ökat sin andel av sysselsättningen i viss mån under senare år.

Diagram 2.4 Sysselsättningsandelar i olika privata tjänstebranscher, procent

Källa: SCB, nationalräkenskaperna, egna beräkningar

Däremot är sysselsättningsandelarna sjunkande för handeln där andelen minskat från 15 procent till 13 procent av den totala sysselsättningen. Detta antyder en uppsnabbad produktivitetstillväxt. Även inom transportsektorn har sysselsättningen andel minskat från

knappt 8 procent i början av 1990-talet till 6 procent. Relativ stabilitet präglar utvecklingen i delbranscherna finansiella tjänster och fastighetsförvaltning. Notera den förhållandevis låga andelen för finansiella tjänster och fastighetsförvaltning.⁴

2.3 Globaliseringen viktigaste drivkraften bakom strukturomvandlingen

Den strukturomvandling som skett inom det svenska näringslivet är till betydande del en effekt av den internationaliseringsprocess som pågått sedan länge. Av betydelse för strukturomvandlingen är naturligtvis också en rad inhemska faktorer som naturtillgångar, teknisk nivå, investeringsklimat, utbildning och kompetens hos arbetskraft och företagsledare etc, faktorer som bidrar till näringslivets konkurrenskraft och förnyelsekapacitet.

Den tilltagande globaliseringen har lett till att näringslivet möts av en allt intensivare konkurrens, inte bara industriföretag utan också en rad tjänsteföretag. Kapitalmarknaderna är nästan helt globaliserade och rörligheten över gränserna har ökat för såväl varor och tjänster som FoU, investeringar, produktion och i viss mån också arbetskraft. För att möta dessa nya marknadsförutsättningar har vi sett en tendens till ökad specialisering och koncentration till kärnverksamheter samtidigt som globaliseringen medfört ökade möjligheter till att utnyttja komparativa fördelar på nya snabbväxande marknader.

De svenska exportföretagen tycks ha klarat av globaliseringens utmaningar på ett bra sätt och Sverige tillhör de industriländer där utrikeshandeln ökat allra mest. Export av varor och tjänster svarar nu för över 50 procent av BNP medan importandelen uppgår till närmare 45 procent av BNP. Detta avspeglar att såväl industrin som internationellt konkurrensutsatta tjänstenärings i allt högre grad kunnat utnyttja den internationella arbetsfördelningens fördelar. Detta gäller även konsumenterna som fått tillgång till billig import av varor och tjänster.

Export och import ökar ofta i en och samma bransch. Den nya tekniken medför att produktionsprocesserna kan delas upp och ofta förläggas till underleverantörer eller dotterbolag i såväl Sverige som utlandet. Koncentration till kärnverksamhet har till exempel för de svenska industriföretagen tagit formen av *outsourcing* av tjänsteverksamhet som tidigare producerades inom företagen. Som nämnts förklarar det en del av den snabba uppgången av företagstjänsterna de senaste 20 åren. Samtidigt växer utrikeshandeln med tjänster trendmässigt snabbare än varuhandeln, i synnerhet de senaste 10 åren. Det har medfört att dess relativa andelar har stigit i förhållande till BNP.

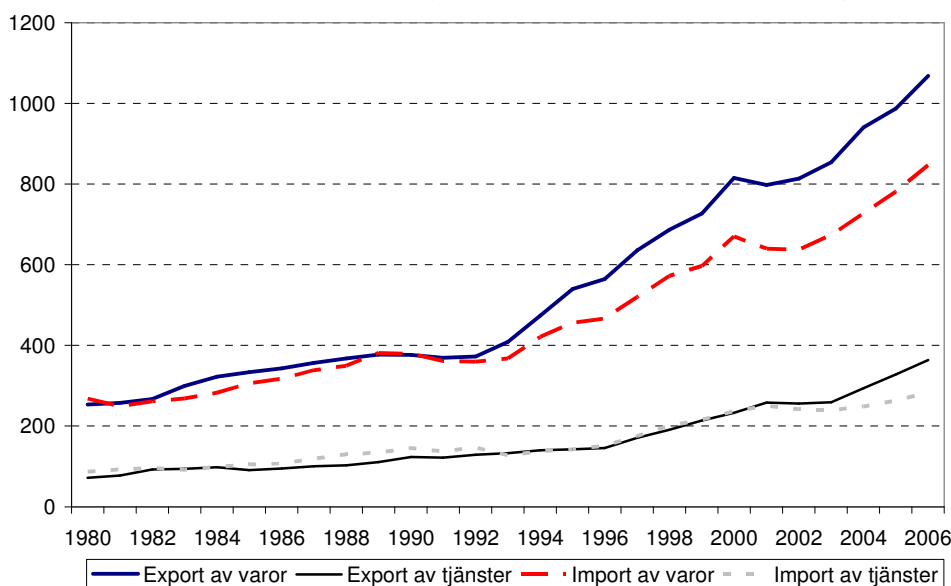
Som framgår av tabell 2.1 och diagram 2.5 växer tjänsteexporten snabbast medan tjänsteimportens utveckling är lugnare. Då även varuexporten har ökat kraftigt sedan 1990 har den mer än fördubblats i volym. Sett i relation till BNP har den därför stigit från 24 procent 1990 till 38 procent 2006. Varuexporten utgör dock fortfarande tre fjärdedelar av den totala exporten. Tjänsteexportens andel har stigit från 6 procent av BNP 1990 till 14 procent av BNP 2006. Under de första tre kvartalen 2007 har utrikeshandelns vuxit ytterligare i betydelse. Totalt sett utgör exporten nu drygt 50 procent av BNP medan importandelen är drygt 40 procent.

⁴ Fastighetsförvaltning är en relativt "kapitalintensiv" verksamhet där produktionen svarar för 10 procent av BNP medan sysselsättningsandelen är 2 procent.

Tabell 2.1 Utrikeshandelns utveckling 1990-2006

	Mdr kr		Andel av BNP, %		Volymtillväxt, procent per år	
	2006	1990	2006	1990-2006	1995-2006	
Export av varor	1 098	24	38	6,7	6,4	
Export av tjänster	392	6	14	7,0	8,9	
Export av varor och tj.	1 491	30	51	6,8	7,0	
Import av varor	930	22	32	5,2	5,8	
Import av tjänster	323	8	11	4,2	6,4	
Import av varor och tj.	1 253	30	43	4,9	5,9	
BNP	2 250	100	100	2,5	3,1	

Källa: SCB

Diagram 2.5 Utrikeshandelns volymutveckling, mdr kr, 2000 års priser

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

2.4 Industri och industrinära tjänster behåller sin viktiga roll i ekonomin

En bild som ofta målas upp är att industrins roll i den svenska ekonomin är på klart nedåtgående vad gäller dess roll för produktion och sysselsättning. I många fall har det till och gjorts paralleller med jordbruket som nu bara svarar för någon procent av den totala sysselsättningen. Samtidigt framhålls att "tjänstesektorn"⁵ nu är på väg att ta över för att inom kort bli helt dominerande i samhällsekonomin.

Redan den översiktliga redovisningen i detta kapitel visar dock att denna bild måste nyanseras högst väsentligt. Begrepp som det postindustriella samhället eller tjänstesamhället är därför i hög grad missvisande när det gäller att beskriva industrins roll i ekonomin. Industrin har i stort sett behållit sin direkta produktionsandel på drygt 20 procent sedan 1980. Industrins andel av sysselsättningen har visserligen minskat stadigt men detsamma gäller tjänstebranscher som handel och transporter.

⁵ Ibland syftar detta på privata tjänster, ibland på privata och offentliga tjänster sammantaget.

Den i särklass mest expansiva av tjänstenäringarna är företagstjänster som nu är uppe i cirka 10 procent av BNP och total sysselsättning. En stor del av företagstjänsterna är nära anknutna till industrin liksom andra delar av tjänstesektorn, i synnerhet handel, transporter och kommunikationstjänster. Industrin har också nära samband med jordbruk, skogsbruk och energisektorn. Slutsatsen är alltså att industrin tillsammans med dessa industrinära verksamheter är betydligt viktigare än vad industrins direkta produktions- och sysselsättningsandelar antyder. Sammantaget har troligen industrins och de industrirelaterade verksamheternas betydelse snarast ökat något de senaste decennierna.

Enligt vår mening är det därför fel att sätta industrin och olika tjänstesektorer i motsatsställning till varandra. I stället vill vi betona det starka ömsesidiga beroende som råder mellan industriföretag och många tjänsteföretag. De stora exportföretagen inom industrin är bland de viktigaste köparna av ett brett spektrum av tjänster och många tjänsteföretag är därför nästan helt beroende av deras efterfrågan. Därigenom blir tjänsteföretagen internationellt konkurrensutsatta även om de bara är underleverantörer på den inhemska marknaden. Det finns också många fall där beroendesituationen är den motsatta, med industriföretag som i mycket hög grad är beroende av den utveckling som sker tjänsteföretagen.

3. Internationell konkurrenskraft, utrikeshandel och lönekänslighet i olika branscher

I det här kapitlet ska vi ge en mer detaljerad bild av hur industrin och andra delar av det svenska näringslivet är internationellt konkurrensutsatta. Efter en kort begreppsdiskussion redovisas utrikeshandelsberoendet i olika delbranscher inom industrin och den privata tjänstesektorn. Därefter diskuteras i vilken mån utrikeshandeln förskjutits mot tjänstesektorerna. Avslutningsvis redovisas ekonomiska beräkningar av sysselsättningens känslighet för arbetskostnadsförändringar inom industrin och vissa tjänstesektorer.

3.1 Vad bestämmer internationell konkurrenskraft?

Begreppet internationell konkurrenskraft förekommer i många olika sammanhang men begreppet är inte entydigt definierat. Det är inte heller kristallklart vilka faktorer som bestämmer konkurrenskraften och hur de verkar. En källa till förvirring är till exempel att man inte skiljer mellan den internationella konkurrenskraften på mikro-planet, dvs för enskilda företag och branscher, och på makro-planet, dvs för hela näringslivet i ett land.⁶ En annan dimension är också om man talar om internationell konkurrenskraft på kort eller lång sikt.

På kort sikt beror konkurrenskraften, som vi beskrev i vår förra rapport⁷, på relativa kostnadslägen, produktivitet och priser. På lång sikt är det tillväxten i produktionskapaciteten, det vill säga landets produktiva resurser och kunskaperna om hur dessa ska utnyttjas, som bestämmer utvecklings- och konkurrenskraften. Bestämningfaktorer är då till exempel investeringar i real- och humankapital, satsningar på FoU, förmåga att tillämpa och utveckla ny teknik samt förmåga till omställningar. Dessa faktorer bestämmer exportens tillväxttakt som i sin tur skapar köpkraft för import.⁸ Vi börjar med att kortfattat beskriva hur FoU-satsningarna, de inhemska fasta industriinvesteringarna och utlandsinvesteringarna har förändrats samt i någon mån humankapitalets utveckling.

En viss nedgång kan konstateras i **FoU-investeringarna** mellan 2003 och 2005, främst beroende på en nerdragning i industrin. Sverige har dock fortfarande en tät position internationellt när FoU-satsningarna sätts i förhållande till BNP. Industriföretagen står för merparten av dessa satsningar, drygt två tredjedelar. Det är också värt att notera att flera länder har anammat en ekonomisk politisk strategi där en huvudingrediens är ökade satsningar på FoU. Det gäller inte enbart EU-länderna och USA, utan också i till exempel Kina, Singapore och Sydkorea och i viss mån Indien. Konkurrensen om resurser – i första hand talang och kapital – till internationellt ledande forskningsmiljöer har tilltagit.⁹

De senaste årens högkonjunktur karaktäriseras i hög grad av återhämtning med **ökade investeringar** inom industrin efter den kraftiga investeringsrekyle nedåt 2002. Investeringsnivån har därefter legat kvar på en oförändrad nivå under såväl 2003 som 2004 vilket följts av en svag uppgång de närmast följande åren. Under 2007 tyder preliminära siffror på att investeringarna har ökat med cirka 10 procent i volym. Investeringskvoten i svensk industri, det vill säga investeringarna i förhållande till förädlingsvärdet, föll således

⁶ Se t ex Lundberg, L. *Sveriges internationella konkurrenskraft*, Bilaga 5 till LU 99, SOU 2000:7

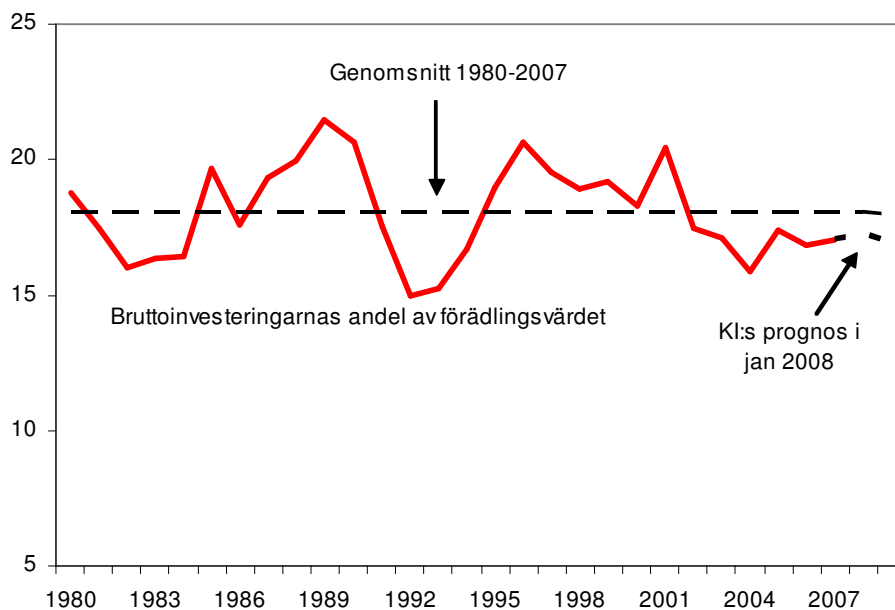
⁷ Industrins ekonomiska Råd, *Inför 2007 års avtalsrörelse*, oktober 2006.

⁸ Det finns mått på ett helt lands konkurrenskraft som tar sikte på den samlade köpkraften (BNI) per capita. Se t ex Scocco, S. *Sveriges konkurrenskraft*, ITPS, april 2007

⁹ Industrikommittén har bl a krävt ökade statliga FoU-satsningar i rapporten, *Inför Forsknings- och innovationspropositionen 2008 –Industrikommitténs förslag*, november 2007.

kontinuerligt mellan 1996 och 2004, se diagram 3.1. Nivån var då ungefär densamma som under krisåren i början av 1990-talet. Trots de senaste årens uppgång har investeringskvoten en bra bit kvar till genomsnittsnivån sett i ett längre perspektiv. Fortfarande är bruttoinvesteringarnas så pass låga att nettokapitalstocken snarast tenderar att minska vid planenliga avskrivningar.¹⁰

Diagram 3.1 Investeringskvoten för industrin 1980-2007

Källa: SCB, nationalräkenskaperna.

Beträffande direktinvesteringarna utomlands har trenden mot minskande utlandsinvesteringar av svenska företag i tillverkningsindustrin accentuerats under de senaste åren (diagram 3.2), dock med rätt betydande fluktuationer mellan åren (utgående direktinvesteringar).¹¹ Ingående investeringar av utländska företag i Sverige ökade något under 2006, men från historiskt mycket låga nivåer. För tjänstesektorerna ser utvecklingen något annorlunda ut (diagram 3.3). Nivån på de ingående investeringarna fluktuerar kraftigt mellan åren, medan de utgående direktinvesteringarna uppvisar ett mer jämnt förlopp över åren. Allt oftare är nivån på utlandsinvesteringarna i tjänstesektorerna i paritet med tillverkningsindustrin eller till och med något högre. Det indikerar att tjänsteföretagen i ökande utsträckning är involverade i en internationell omstruktureringsprocess. Denna process leds av företag inom finans- och försäkringsbranscherna.

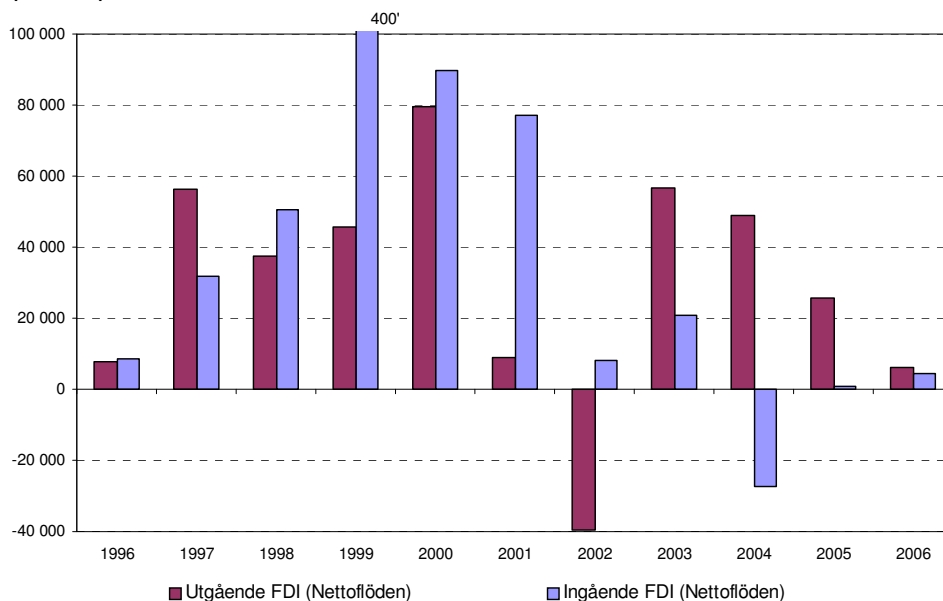
När det gäller arbetskraftens bidrag kan det fördelas på en kvantitativ och en kvalitativ effekt. Sysselsättningen har ökat under de senaste åren. Samtidigt kan konstateras att utbildningsnivån inom svensk industri ligger på den övre halvan inom OECD, men fortfarande en bit från toppnationerna. Brist råder också på flera kompetenser, särskilt bland

¹⁰ Se SCBs investeringsstatistik.

¹¹ Industrins Ekonomiska Råd, *Inför 2007 års avtalsrörelse*, oktober 2006

ingenjörer.¹² Den svenska utbildningspremien är låg i en internationell jämförelse, ungefär hälften jämfört med t ex Finland, Storbritannien och USA.¹³

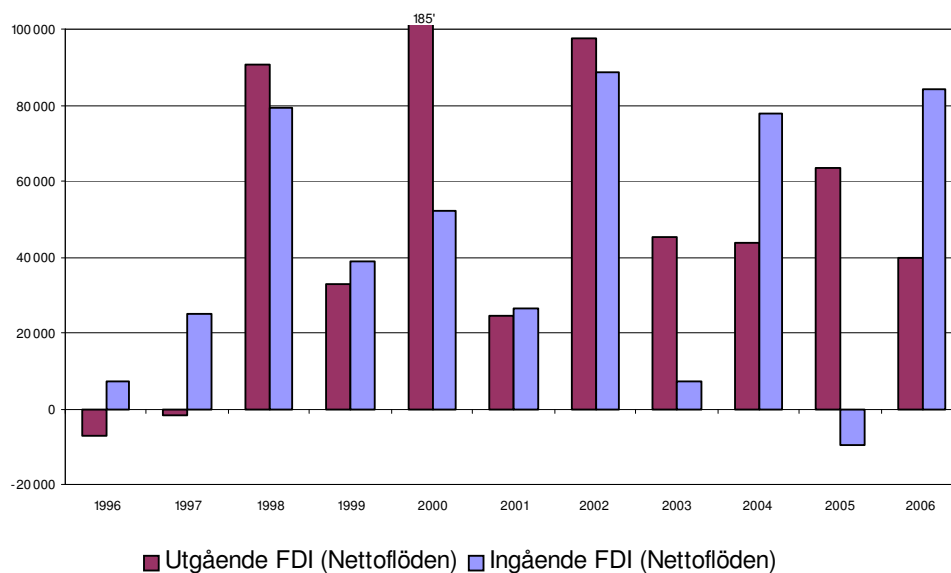
Diagram 3.2 Nettoflöden av FDI till och från Sverige, tillverkningsindustrin, milj SEK
 Löpande priser 1996-2006

* Uppskattade värden för 2006. Exklusive byggindustri.

Källa: Riksbanken, SCB samt Konjunkturinstitutet

Diagram 3.3 Nettoflöden av FDI till och från Sverige, tjänstesektorn, miljoner SEK
 löpande priser 1996-2006

* Uppskattade värden för 2006.

Källa: Riksbanken, SCB samt Konjunkturinstitutet (2006)

¹² Globaliseringsrådet (2008), *Insatser för att öka intresset för ingenjörsyrket*, Ds 2008:10, Regeringskansliet.

¹³ Flertalet andra industriländer har också högre utbildningspremier även om skillnaderna inte är fullt så stora. Se Andersson, T. (2008). *Globaliseringen och den högre utbildningen*, Kommande rapport till Globaliseringsrådet.

3.2 Utrikeshandelsberoende i olika branscher

Den långsiktiga tillgången på kapital, arbetskraft, ny teknik och kunskap utgör grunden för en nations komparativa fördelar och specialisering, vilket också avspeglas i ett lands handelsmönster. Vi ska i detta avsnitt beskriva beroendet av export och import på mera detaljerad branschnivå. Som framgått utgör exporten av varor och tjänster drygt 50 procent av BNP medan motsvarande andel för importen är drygt 40 procent.

Om man skulle använda samma mått på detaljerad branschnivå blir utrikeshandelns andelar i förhållande till förädlingsvärdet i vissa fall extremt stora, över flera hundra procent. Det gäller exempelvis kläder och skor, teleprodukter, datorer och kontorsmaskiner, massa och papper, raffinerade petroleumprodukter. För hela industrin sammantagen är som framgår av tabell 3.1 exportandelen i storleksordningen 200 procent medan importen svarar för 165 procent. Utrikeshandelsberoendet med motsvarande mått för tjänster ligger som synes på en mycket lägre nivå. Bland tjänsterna har företagstjänster en klart högre andel utrikeshandel än övriga tjänster.

Tabell 3.1 Olika mått på export- och importberoende 2000, andel i procent

	Exportandel i relation till			Importandel i relation till			Export+import/
	VA	BPV	S:a anv	VA	BPV	S:a anv	S:a anv
Jordbruk mm	20	11	9	52	29	22	31
Industri	187	57	38	162	50	33	72
Företagstjänster	33	15	13	40	19	16	29
Övriga privata tjänster	13	7	7	4	3	2	9
Totalt	51	24	20	42	20	16	36

VA=förädlingsvärde till baspris. BPV=bruttoproduktionsvärde (saluvärde) till baspris

Källa: SCB, Input-Output-undersökningen 2000 samt nationalräkenskaperna

Mot den bakgrunden kan det vara rimligare att använda ett annat mått på utrikeshandelsberoende. Utrikeshandeln kan exempelvis sättas i relation till bruttoproduktionsvärdet i stället för förädlingsvärdet. Bruttoproduktionsvärdet inkluderar också värdet på inköpta insatsvaror och tjänster av olika slag och utrikeshandelsandelarna är därför av naturliga skäl lägre, se tabell 3.1. Ibland är beroendet av utrikeshandel i en enskild bransch främst på importsidan (t ex kläder och skor), i andra fall ligger det på exportsidan (t ex teleprodukter). Ett tredje alternativ är därför att lägga ihop export och import och relatera till total bruttoproduktion eller till den totala användningen av produkten i fråga. Summa användning i varje bransch är dels förbrukning av insatsvaror/tjänster, dels så kallad slutlig användning i form av konsumtion, investeringar och export. Se följande branschvisa försörjningsbalanser:

$$\boxed{\text{Förbrukning för produktion}} + \boxed{\text{Privat kons.}} + \boxed{\text{Offentlig kons}} + \boxed{\text{Fasta invest.}} + \boxed{\text{Lagerförändring}} + \boxed{\text{Export}} = \boxed{\text{Summa användning}}$$

$$\boxed{\text{Summa användning}} = \boxed{\text{Summa tillförsel}} = \boxed{\text{BPV}} + \boxed{\text{Import}}$$

Det är lite av en smaksak vilket mått som används men i den branschvisa beskrivningen nedan har export och import sammantaget relaterats till summa användning. Enligt detta sätt att mäta var utrikeshandelsberoendet i industrin drygt 70 procent, cirka 30 procent för jordbruket och företagstjänster samt cirka 10 procent för övriga privata tjänster.

Tabell 3.2 visar utrikeshandelns andelar på för huvudbranscher 1995 respektive 2000.¹⁴ Förutom företagstjänster är det framför allt handeln, finansiella tjänster samt transporter som har hög andel utrikeshandel. Av tabellen framgår också som väntat att gruppen övriga tjänster har utrikeshandelsandelar nära noll. Detsamma gäller hotell- och restaurang, fastighetstjänster liksom för el- och vattenverk samt byggnadsverksamhet.

Tabell 3.2 Utrikeshandelns andel i olika branscher, procent av total användning

	Exportandel		Importandel		Export o importandel	
	1995	2000	1995	2000	1995	2000
Jordbruk mm	6	9	17	22	23	31
Industri	36	38	30	33	67	72
El- o vattenverk	2	0	2	2	3	3
Byggsektor	0	0	0	0	0	0
Handel	18	20	2	1	20	21
Hotell o rest	0	0	1	1	1	1
Transport o komm.	14	13	10	8	24	22
Finanssektor	9	12	10	8	19	21
Fastighetsförv.	0	0	0	0	0	0
Företagstjänster	11	13	11	16	22	29
Övriga tjänster	0	0	0	0	1	1
Totalt	18	20	15	16	33	36

Källa: Input-Output-undersökningarna 1995 och 2000.

Av tabell 3.3 framgår fördelningen på olika typer av tjänster inom dels transport och kommunikation, dels företagstjänster. Mycket stort utrikeshandelsberoende finns för sjötransporter och flygtransporter. Dessa väger dock relativt lätt i förhållande till landtransporterna på väg och järnväg. Bland företagstjänsterna är utrikeshandelns andel störst för FoU-tjänster samt övriga företagstjänster.

Tabell 3.3 Utrikeshandelns andel i vissa tjänstebanscher, procent av total användning

	Exportandel		Importandel		Export o importandel	
	1995	2000	1995	2000	1995	2000
Transport o komm.	14	13	10	8	24	22
Landtransporter	6	6	2	1	7	7
Sjötransporter	66	73	25	17	91	90
Flygtransporter	18	18	33	25	51	43
Stödtj. till transport	5	6	10	9	15	14
Post- och teletj.	5	6	5	8	10	14
Företagstjänster	11	13	11	16	22	29
Uthyrning	6	6	4	5	9	11
Datakonsulttjänster	8	9	8	9	16	18
Forskn.o utveckling	8	22	10	21	18	43
Övriga företagstj.	13	14	13	18	26	32

* SCB har numera ändrat indelningen mellan delbranscherna avseende år 2005. Landtransporter ingår i högre grad i speditionstjänster i stödtjänster till transporter. FoU är också sammanslagen med övriga företagstjänster.

Källa: Input-Output-undersökningarna 1995 och 2000.

I diagram 3.4 sammanfattas utrikeshandelsberoendet på mera detaljerad bransch- och produktnivå enligt Input-Outputdata från år 2000. Det är samma export- och importandelar

¹⁴ Data från Input-outputundersökningarna avseende år 1995 och 2000. Indelningen är per produktområde snarare än per bransch enligt SNI-koderna.

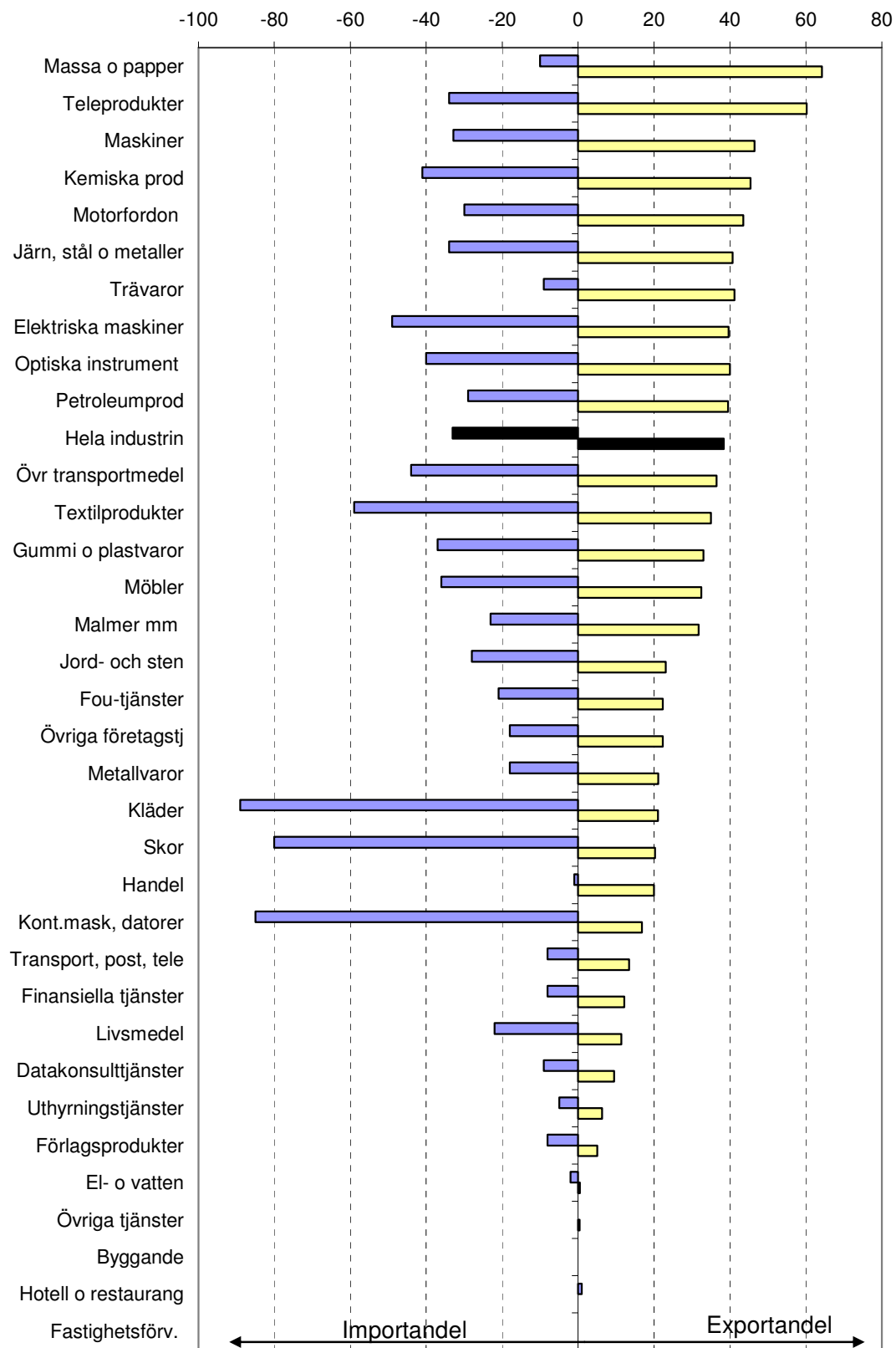
som tidigare återgetts i tabellerna 3.1-3.3 och summan av staplarna motsvarar ”Export o importandel” i tabellerna. De olika produktområdena är rangordnade efter det område som har högst exportandel i förhållande till total användning. Sammantaget kan följande observationer göras:

- Inom skogsindustrin är exportandelen hög, i synnerhet för massa och papper, medan importandelen är låg. Naturtillgången skog har här givetvis stor betydelse.
- Järn- stål och metaller har också av tradition hög exportandel men också hög importandel. Även kemiska produkter och petroleumprodukter har relativt höga export- och importandelar.
- Verkstadsindustrins olika delbranscher har också stor utrikeshandel i båda riktningarna. Exportandelarna är mycket stora för teleprodukter, maskiner (inklusive elektriska maskiner) och motorfordon, produkter som Sverige har specialiserat sig på genom komparativa fördelar. Å andra sidan tycks det inte gälla för kontorsmaskiner och datorer, där importandelen är mycket hög.
- En rad industribranscher har export- och importandelar på mellan 20 och 40 procent vilket tyder på relativt stor grad av internationell konkurrensutsatthet.
- På några industrivaruområden är importandelarna mycket stora; textilindustri, kläder och skor samt kontorsmaskiner och datorer. Det tyder på stark konkurrens från utlandet men samtidigt svag konkurrenskraft och komparativa nackdelar.
- På tjänsteområdena har tidigare nämnts sjö- och flygtransporter som i princip är lika utrikeshandelsberoende som industrin. Även handeln exporterar en hel del tjänster liksom den finansiella sektorn. Bland företagstjänsterna är det FoU-tjänster och gruppen övriga företagstjänster som till stor del handlas över gränserna. Export- och importandelarna var här cirka 20-25 procent år 2000. Datakonsulttjänster och uthyrning har lägre andelar, cirka 5-10 procent.
- Övriga sektorer har låg eller närmast obefintlig utrikeshandel. Det är dels på områden som arbetar inom ramen för offentliga monopol, dels områden med tjänster som definitionsmässigt måste produceras där konsumenten befinner sig. Exempel på detta är byggnadsverksamhet, el- och vattenförsörjning, fastighetsförvaltning (inklusive bostadsutnyttjande i småhus), hotell och restaurangtjänster¹⁵ samt den stora gruppen ”övriga tjänster”. Den senare innehåller till exempel tjänsterna utbildning, sjukvård, och andra samhällsrelaterade tjänster samt personliga tjänster inom sport, kultur, rekreation, personlig skönhets- och hårvård etc.

Sammantaget kan konstateras att industrin är den sektor i ekonomin som vid millennieskiftet hade den särklass högsta andelen utrikeshandel vilket är en indikation på att de är mer utsatta för internationell konkurrens än andra delar av ekonomin. Stor handel över gränserna gäller i övrigt för främst företagstjänster samt transport- och kommunikationstjänster. Mycket liten utrikeshandel återfinns främst för samhällsrelaterade eller personliga tjänster.

¹⁵ Hotell- och restaurangtjänster exporteras dock via den konsumtion som utländska turister gör i Sverige. Detta behandlas i avsnitt 3.3

Diagram 3.4 Importen respektive exportens andel av total användning, procent

Källa: Input-Output-undersökningen 2000

3.3 Kraftigt ökad tjänstehandel sedan millennieskiftet.

Andelen utrikeshandel säger dock inte allt om hur olika branscher är internationellt konkurrensutsatta eller internationaliserade. Globaliseringen har ökat rörligheten över gränserna på i stort sett alla områden, även på ett sådant sätt att det berör tjänsteområdena med mycket låg utrikeshandel. Tjänsteproducenter med inhemska leveranser till internationellt konkurrensutsatta företag blir indirekt känsliga för förändrade internationella förutsättningar. De konkurrerar med utländska leverantörer. Den tilltagande internationella ägarspridningen och tendensen till fragmentisering av produktionsprocesserna till följd av globaliseringen, medverkar ytterligare till ökad internationaliseringsgrad och ökad rörlighet för investeringar och produktion. I samma riktning pekar också det faktum att rörligheten för arbetskraften ökat i viss mån under senare år, till exempel för högutbildade tjänstemän.¹⁶

Under senare år har dessutom också den totala tjänstehandeln ökat påtagligt i omfattning. Exporten och importen av tjänster följdes väl åt under 1990-talet och i regel noterades i statistiken ett visst underskott i tjänstehandeln. Detta vändes åt motsatta hållet under 2000-talet genom att tjänsteexporten steg betydligt snabbare än tjänsteimporten. Detta gäller särskilt åren 2003-2006,¹⁷ vilket lett till att Sverige nu har ett påtagligt överskott i utrikeshandeln med tjänster. Vi har redan sett att det är exporten av företagstjänster som var den mest expansiva komponenten fram till millennieskiftet.

Diagram 3.6 visar att detta också gäller därefter. Exporten av företagstjänsterna har ökat från knappt 100 miljarder kr till cirka 125 miljarder 2005.¹⁸ Även de viktiga områdena transport- och kommunikationstjänster samt handelstjänster har ökat kraftigt under senare år.

En post som både har stor vikt och som ökat kraftigt under senare år är utländska turisternas konsumtionsutgifter i Sverige. Den består dels av turisternas och affärsresenärernas konsumtion, dels av gränshandeln med främst våra nordiska grannländer. Det statistiska underlaget är mycket osäkert och kan därför inte fördelas ut per bransch eller produktområde. Statistiken baseras främst på undersökningar av resevalutatransaktioner där kortbetalningar utgör cirka 80 procent av det totala värdet. Omkring 40 procent av dessa kortbetalningar är i sin tur hänförliga till norska kort, varav en del kan ha gjorts av svenskar som arbetar i Norge. Den stora norska gränshandeln med olika konsumtionsvaror är dock troligen den helt dominerande delen. Vissa undersökningar tyder på att ungefär två tredjedelar av resevalutatransaktionerna är hänförliga till privatresor medan en tredjedel avser affärsresor. De slutsatser som kan dras är följande:

- En stor del av den utländska konsumtionen är inköp av olika konsumtionsvaror i svenska detaljhandelsföretag, dvs i själva verket till största delen varuexport snarare än tjänsteexport¹⁹.
- En påtaglig del av resevalutan utgörs av export av hotell och restaurangtjänster
- Annan tjänsteexport kan avse konferensutgifter, utbildningskostnader, sjukvårdskostnader mm.

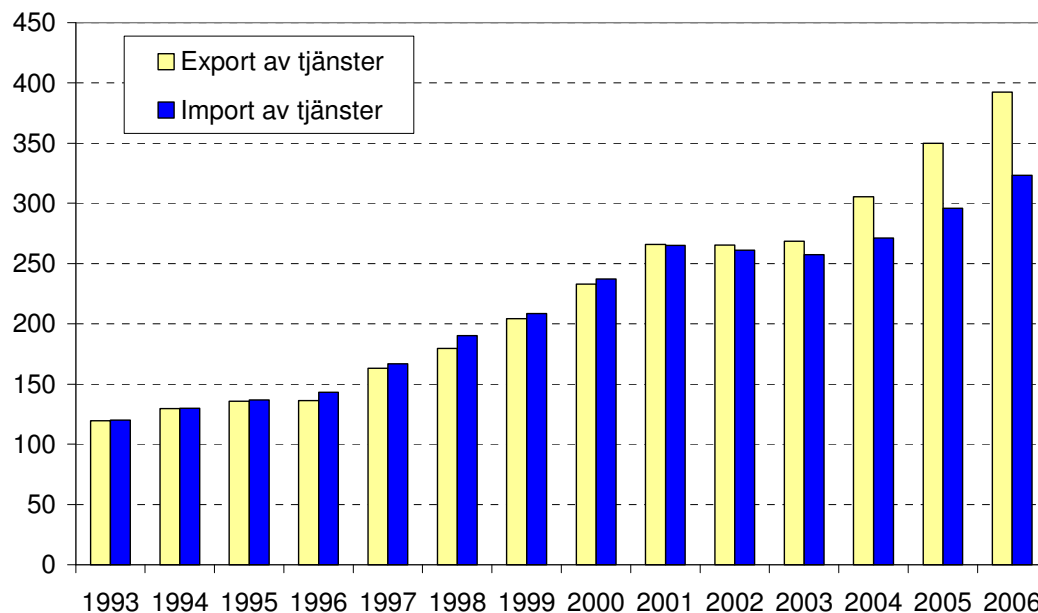
¹⁶ Detta gäller för såväl tjänstesektorer som industrin

¹⁷ Data för de tre första kvartalen 2007 visar på en fortsatt hög ökningstakt för tjänsteexporten (14 procent), medan tjänsteimporten ökat med 10 procent jämfört samma period 2006.

¹⁸ Detaljerad statistik föreligger bara fram till och med 2005.

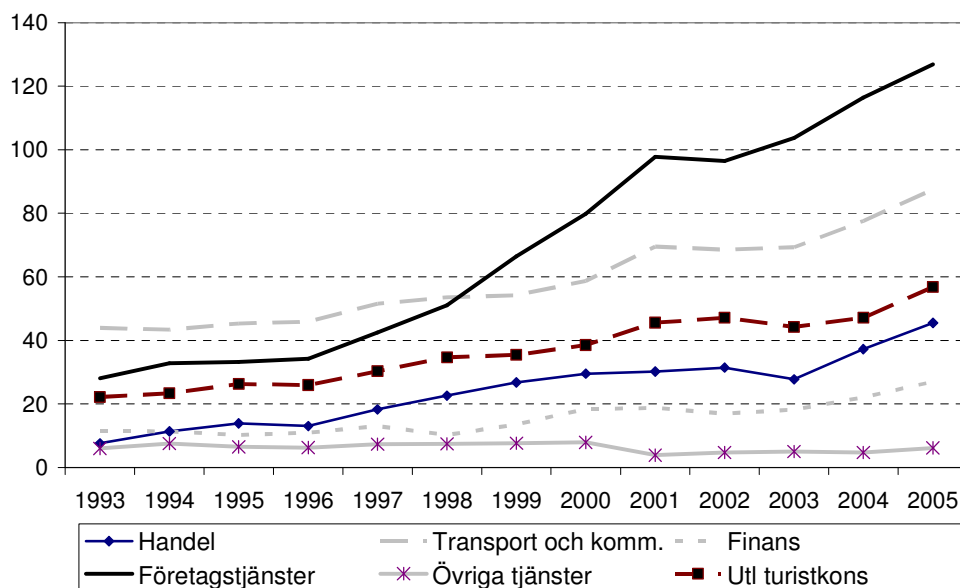
¹⁹ Tjänsteexport från handeln i övrigt utgörs av handelsmarginaler.

Diagram 3.5 Export och import av tjänster 1993-2006, mdr kr, löpande priser

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

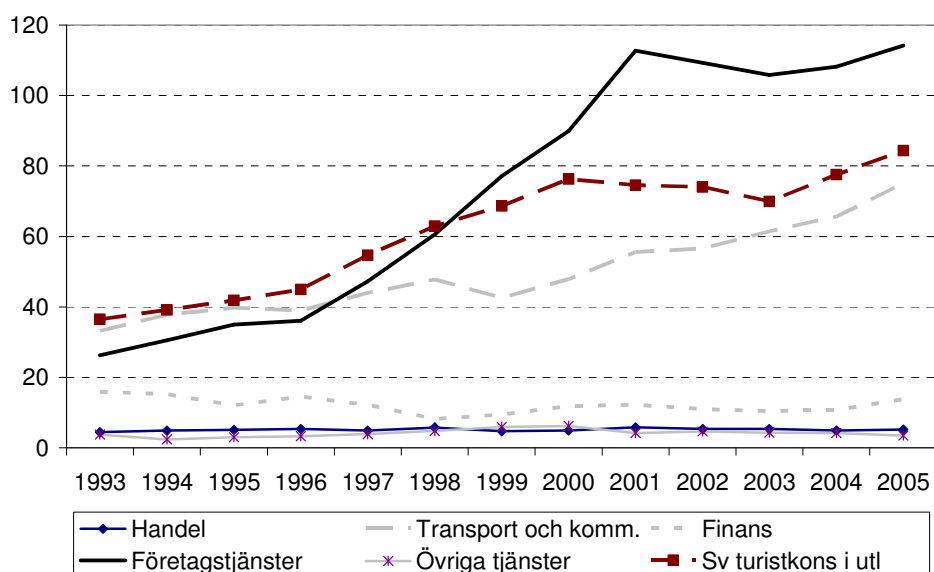
Diagram 3.6 Tjänsteexport i olika branscher 1993-2005, miljarder kr, löpande priser

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

När det gäller importen av tjänster finns motsvarande problematik för den stora posten svenscars konsumtion i utlandet, se diagram 3.7. I övrigt är bilden att importen av företagstjänster dominerar efter den kraftiga ökningen i slutet av 1990-talet samt att exporten av olika transporttjänster har ökat påtagligt under de senaste 10 åren. Det gäller i synnerhet post och teletjänster men också landtransporterna. Importen av finansiella tjänster, handelstjänster och övriga tjänster har utvecklats betydligt svagare över tiden.

Diagram 3.7 Tjänsteimport i olika branscher 1993-2005, miljarder kr, löpande priser

Källa: SCB.nationalräkenskaperna

3.4 Inga branschskillnader i sysselsättningens känslighet för arbetskostnader

Vi har nu kortfattat redogjort för det svenska näringslivets internationalisering och handelsmönster samt hur detta har förändrats under de senaste årtiondena. I kapitel 2 diskuterade vi de underliggande bestämningsfaktorerna för ett lands komparativa fördelar och specialisering. Den fråga vi ställer i detta avsnitt är hur känslig sysselsättningen inom industrin och tjänstebranscherna är för förändringar av arbetskostnaderna.

Vi inleder med att jämföra sysselsättningsutvecklingen i ett antal branscher inom tjänstesektorn med hur sysselsättningen har utvecklats inom tillverkningsindustrin. Tidsperioden är de tre första avtalsperioderna med Industriavtalet, dvs de nio åren 1998-2006. Vi kommer att lägga alldeles särskilt intresse vid frågeställningen om sysselsättningen inom tjänstebranscherna är känsligare för arbetskostnaderna än vad sysselsättningen är inom tillverkningsindustrin. Under senare tid har argumentet att de mest arbetskostnadskänsliga branscherna bör vara lönenormerande förekommit i debatten. Det är därför av intresse att se om det finns skillnader mellan branscher i denna känslighet.

År 2005 var arbetskostnadernas andel av det totala förädlingsvärdet inom industrin 64 procent. Tjänstebranscher som handel samt hotell och restaurang hade andelar på 71 respektive 77 procent. Inom företagstjänster var andelen 67 procent. Men det fanns även

tjänstebanscher med andelar lägre än den inom industrin. Inom transport var andelen 60 procent.

Det är näraliggande att tro att sysselsättningen i branscher med en hög arbetskostnadsandel är känsligare för förändringar av arbetskostnaderna än branscher med en lägre andel. Men detta kan vara ett felslut. Utöver arbetskostnadsandelen är också produktionstekniken av avgörande betydelse. Frågan är hur stora möjligheter det finns inom branschen att ersätta arbetskraft med andra produktionsfaktorer. Ju större dessa möjligheter är desto känsligare kommer sysselsättningen att vara.

Tabell 3.4 Nyckeltal 1998:1- 2006:4, genomsnittlig årlig procentuell förändring

		tillverknings- industri	handel	hotell och restaurang	transport	företags- tjänster
a	sysselsättning	-1,0	0,6	1,8	-0,3	3,3
b	produktion	5,5	5,3	2,4	3,2	4,8
c	arbetskostnader	3,5	3,9	3,5	3,4	4,4*
d	produktpriser	-1,9	0,1	2,2	0,7	2,6*
b-a	arbetsproduktivitet	6,5	4,7	0,6	3,5	1,5
c-d	real arbetskostnad	5,4	3,8	1,3	2,7	1,8
a+c-b	arbetskostnad per enhet	-3,0	-0,8	2,9	-0,1	2,9
a+c-b-d	arbetskostnadsandel av förädlingsvärdet	-1,1	-0,9	0,7	-0,8	0,3

Källor: SCB, a. arbetade timmar, b. förädlingsvärde i fasta priser, d. implicit deflator för förädlingsvärde, Eurostat, c. *labor cost index*.

Anmärkning: * avser fastighetsförvaltning och företagstjänster.

Första raden i tabell 3.4 visar hur sysselsättningen, mätt i antal timmar, i olika branscher har utvecklats under perioden 1998-2006. Som framgår av tabellen är företagstjänster den bransch där sysselsättningen har ökat snabbast. Den genomsnittliga årliga ökningen uppgår till 3,3 procent per år i genomsnitt. Därefter följer hotell och restaurang med en ökning om 1,8 procent per år och handel med 0,6 procent per år. Sysselsättningen inom transport har minskat något. Inom tillverkningsindustrin har sysselsättningen minskat med i genomsnitt 1 procent per år under perioden. Som framgår av andra delar av denna rapport motsvaras denna minskning delvis av ökningen inom företagstjänster.

Den snabbaste produktionsökningen bland tjänstebanscher har skett inom handeln, tätt följd av företagstjänster. Produktionsökningarna inom hotell och restaurang samt transport har varit betydligt långsammare. Ingen av tjänstebanscher har haft en lika snabb produktionsökning som tillverkningsindustrin.

Den tredje raden i tabellen visar hur arbetskostnaderna på branschnivå har utvecklats. Källa till dessa data är *Labor Cost Index* som publiceras av Eurostat. Företagstjänster har haft den snabbaste genomsnittliga ökningen med 4,4 procent per år följt av handeln med 3,9 procent per år. I övriga branscher har den genomsnittliga ökningstakten varit kring 3,5 procent per år. Arbetskostnadernas ökningstakt uppvisar betydligt mindre skillnader mellan branscherna än spridningen i sysselsättnings- och produktionsförändring.

Tabellens fjärde rad visar hur de olika branschernas produktpriser har utvecklats. Vi har mätt detta som kvoten mellan branschernas förädlingsvärde i löpande priser och förädlingsvärdet i fasta priser. Produktpriser inom branschen företagstjänster har ökat med i genomsnitt 2,6 procent per år, motsvarande ökningstakt inom hotell och restaurang har varit 2,2 procent per år. Inom handeln och transport har den genomsnittliga ökningstakten varit kring 0,1 procent respektive 0,7 procent per år. Produktpriserna inom tillverkningsindustrin har minskat under perioden, i genomsnitt med 1,9 procent per år.

Det finns också en stor kvalitativ skillnad mellan industrin och tjänstebranscherna. Industrin har mött fallande produktpriser på internationella marknader medan tjänstebranscherna, i varierande grad, har haft möjligheter att föra kostnadsökningar över till högre priser.

Genom att på olika sätt kombinera utvecklingen för sysselsättning, produktion, löner och priser kan vi få fram andra mått att jämföra tjänstebranscherna med tillverkningsindustrin. Arbetsproduktiviteten har, exempelvis, ökat snabbare i tillverkningsindustrin än i tjänstebranscherna.²⁰ Handeln är den tjänstebransch som har haft den snabbaste produktivitetsutvecklingen. Arbetsproduktiviteten inom transport har också ökat relativt snabbt.

Samtidigt har den reala arbetskostnaden också ökat snabbare inom tillverkningsindustrin än i tjänstebranscherna. Den sammantagna utvecklingen för arbetsproduktivitet och reala arbetskostnader visar hur arbetskostnadernas andel av produktionsvärdet har utvecklats. Denna andel har minskat med kring 1 procent per år i tillverkningsindustrin, handeln och transport med andelen har ökat i hotell och restaurang samt transport.

Mått som arbetsproduktivitet och arbetskostnadsandel är dock beskrivande och säger inte så mycket om ekonomiska orsakssamband och orsaksriktningar. Många gånger önskar man att kunna förutsäga, exempelvis, hur sysselsättningen påverkas av förändringar av arbetskostnaderna.

Vi har därför genomfört statistiska beräkningar där sysselsättningens förändring jämfört med samma kvartal föregående år har relaterats till förändringarna av de reala arbetskostnaderna under de föregående fyra kvartalen. På motsvarande sätt har förändringarna av produktionsvolymen under de föregående fyra kvartalen också ingått.²¹ För varje bransch har vi 39 observationer under tidsperioden första kvartalet 1998 – tredje kvartalet 2007. Givetvis skulle man kunna tänka sig att även andra faktorer påverkar sysselsättningen. Vi har dock valt att göra som vanligen görs i litteraturen och relatera sysselsättningen till arbetskostnader, produktpriser och produktionsvolym.

²⁰ Arbetsproduktiviteten kan öka genom att insatsen av andra produktionsfaktorer ökar eller genom teknisk utveckling. Totalfaktorproduktivitets utveckling, som diskuteras i andra delar av rapporten, mäter den effekten av teknisk utveckling mm.

²¹ De exakta beräkningarna finns redovisade i ett separat PM som intresserade är välkomna att ta del av på begäran.

Vi vill kringgärda dessa beräkningar med en rad reservationer. Antalet observationer är lågt. I vissa fall är inte variationen i data tillräckligt stor för att ge tillräckligt hög precision i skattningarna. Resultaten måste tolkas med försiktighet, samtidigt som det finns intressanta slutsatser att dra.

Tabell 3.5 redovisar skattningarna. Skattningar som är signifikant skilda från noll anges i fet stil. Resultaten i tabellen kan tolkas på följande sätt. Om de reala arbetskraftskostnaderna inom tillverkningsindustrin ökar med 1 procent kommer sysselsättningen på 1 à 2 års sikt att minska med 0,64 procent. Visserligen kommer användningen av andra produktionsfaktorer som exempelvis kapital att öka, men totalt sett kommer även produktionen att minska.

Sysselsättningen inom handeln är ungefär lika känslig för förändringar av reala arbetskraftskostnader som industrin. Transport och företagstjänster uppvisar högre känslighet. Skattningen för hotell och restaurang är mycket oprecisa.

Tabell 3.5 Sysselsättningens bestämningsfaktorer, 1997:1-2007:3

		tillverknings- industri	handel	hotell och restaurang	transport	företags- tjänster
a	real arbetskostnad	-0,64	-0,60	-0,14	-1,06	-1,78
b	produktionsvolym	0,40	0,14	0,49	0,87	1,15
c	arbetskostnadsandel av förädlingsvärdet 2005	0,64	0,71	0,77	0,60	0,67
(1-c)*a	arbetskostnadskänslighet, konstant produktion	-0,23	-0,17		-0,43	-0,58

Källor: Egna beräkningar bortsett från c. som har hämtats från SCB:s Nationalräkenskaper.

Visserligen ligger handelns och tillverkningsindustrins skattningar lägre än de för transport och företagstjänster men det visar sig att det inte, i statistisk mening, går att säga att sysselsättningens känslighet för arbetskostnaderna skiljer sig åt mellan branscherna.

Om produktionsvolymen inom tillverkningsindustrin ökar med 1 procent kommer sysselsättningen på 1 à 2 års sikt att öka med 0,40 procent, se tabellens tredje rad. Sysselsättningen inom hotell och restaurang är ungefär lika känslig för förändringar av produktionsvolymen. Transport och företagstjänster uppvisar högre känslighet. Skattningen för handeln är mycket oprecis.

Här går det vidare att säga att skattningen för företagstjänster, i statistisk mening, skiljer sig från den för tillverkningsindustrin. Även skattningen för transport är mycket nära att skilja sig från den för tillverkningsindustrin.

Som nämnts ovan, baseras ibland bedömningar av hur känslig sysselsättningen i olika branscher är för förändringar av arbetskostnader på arbetskostnadernas andel av förädlingsvärdet i de olika branscherna. Den femte raden i tabellen anger hur höga dessa andelar var 2005. Det står relativt klart att arbetskraftsandelarna är förhållandevis dåliga mått på sysselsättningens arbetskostnadskänslighet. Exempelvis visar våra skattningar att sysselsättningen i transport är känsligare för arbetskostnader än sysselsättningen inom tillverkningsindustrin. Samtidigt ligger arbetskostnadsandelen inom transport lägre än den inom tillverkningsindustrin.

Det är också intressant att veta hur en ökning av arbetskostnaderna påverkar sysselsättningen vid oförändrad produktion. Detta säger något om de rena möjligheterna att växla mellan arbetskraft och övriga produktionsfaktorer. Med hjälp av information om hur arbetskostnaderna påverkar sysselsättning och arbetskraftskostnadernas andel av de totala kostnaderna kan arbetskostnadskänsligheten vid konstant produktion beräknas.²²

Inom tillverkningsindustrin är arbetskostnadskänsligheten vid konstant produktion -0,23. Detta innebär att om arbetskostnaderna ökar med 1 procent kommer sysselsättningen, om produktionsvolymen är oförändrad, att minska med 0,23 procent. Inom handeln är motsvarande känslighet av samma storleksordning.

Arbetskostnadskänsligheten vid oförändrad produktion är betydligt större inom transport och företagstjänster. Detta innebär, med andra ord, att växlingen från arbete och till andra produktionsfaktorer är större i dessa branscher än inom tillverkningsindustrin och handeln.

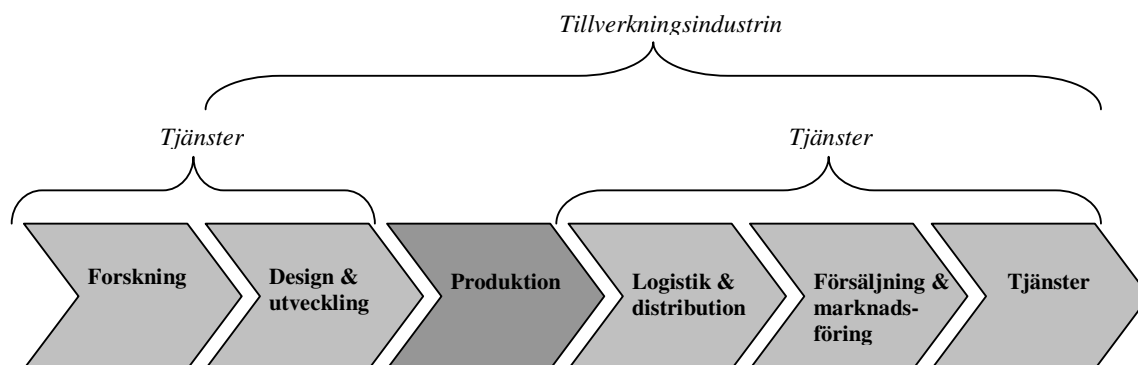
Vilka slutsatser kan dras av dessa statistiska beräkningar? Vi kan inte i våra beräkningar finna att sysselsättningen inom industrin generellt sett är mindre känslig för arbetskostnadsförändringar än sysselsättningen inom tjänstebranscherna. Vi kan inte utesluta att det kan finnas en sådan skillnad, men då återstår det att visa att så är fallet.

²² Se kapitel 2 i Hamermesh, D, 1993, *Labor Demand*, Princeton University Press.

4. Tjänsteintensitet, näringslivsdynamik och tillväxt

Två parallella utvecklingstrender har präglat industri- och tjänsteföretagen under de senaste decennierna. För det första har industriföretagens verksamheter ”tjänstefierats” i högre utsträckning. I samband med att en produkt säljs kopplas ofta en rad olika tjänster till försäljningen. Exempel är olika *after sales*-tjänster (underhåll, kvalitetsuppdateringar, etc), logistik och utbildningstjänster. För det andra har industriföretagens mer traditionella tjänsteverksamheter som marknadsföring, forskning och utveckling, finans och liknande, *outsourcats* eller lagts i särskilda bolag. I allt högre utsträckning upphandlar industriföretagen sådana tjänster av renodlade tjänsteföretag.

Diagram 4. 1. Exempel på tjänsteintensitet i tillverkande företags värdekedja.

Samtidigt som de senaste decennierna kännetecknas av att produktionen renodlats och fokuserats på kärnverksamheter finns ofta ett behov av närhet mellan olika funktioner. Detta framkommer tydligt i den forskningsinriktning som brukar benämnas den ”nya ekonomiska geografin”. Ett vanligt resultat är att agglomererade produktionsstrukturer, kluster och innovationssystem uppvisar en högre produktivitet och tillväxt. Med andra ord, trots dagens avancerade informationsteknik har det visats att affärsmässiga relationer och transaktioner ofta underlättas av att de geografiska avstånden inte är alltför stora, särskilt i relationer som bygger på tillit och förtroende eller verksamheter som präglas av kunskapsutbyte eller utvecklande av ny teknik.²³

²³ Se t ex Orsenigo, L., 2006, ”Clusters and clustering: Stylized facts, issues and theories”, i Braunerhjelm, P. och Feldman, M. (red.), *Cluster Genesis*, Oxford University Press, Oxford.

4.1 Tjänsteföretag i svensk industri - hur ser det ut bland Industriavtalets medlemsföretag?

Tendensen att stycka upp förädlingskedjan när det gäller stödtjänster har ofta tagit formen av att avknoppningar från det ursprungliga industriföretaget. Det kan ha skett genom man har bildat särskilda bolag som är specialiserade tjänsteföretag, ofta inom den egna koncernen. Dessa tjänsteföretag kan alltså definitionsmässigt betraktas som ”industrinära”. I många fall konkurreras ut de avknoppade företagen dock genom att de inte har monopol på att leverera tjänster till det egna moderbolaget. De kan samtidigt producera tjänster på marknaden utanför koncernen i viss mån även om huvudanknytningen är till det ursprungliga företaget.

Ett sätt att belysa storleksordningen av *outsourcing* och avknoppningar inom industrin är att se i vilken grad medlemsföretagen till industrins olika arbetsgivarförbund klassas som tjänsteföretag. Därför har vi samlat in uppgifter från de 11 arbetsgivarförbund som står bakom Industriavtalet om antalet tjänsteföretag samt hur många anställda dessa har. Resultatet redovisas i tabell 4.1.

Tabell 4.1 Tjänsteföretag hos de arbetsgivarförbund som tecknat Industriavtalet

	Alla medlemsföretag		Säljbolag (SNI 5)		Övriga tjänster (SNI 6-9)		Andel tjänsteföretag, procent	
	Antal företag	Antal anställda	Antal företag	Antal anställda	Antal företag	Antal anställda	Antal företag	Antal anställda
Byggnadsämnesförbundet	185	11 800	7	274	17	364	13	5
Industri- och KemiGruppen	1 225	84 549	201	10 659	207	10 426	33	25
Livsmedelsföretagen	870	50 048	120	2 124	21	1 149	16	7
Metallgruppen *)	564	47 745	82	430	7	2 261	16	6
Skogsindustrierna	291	42 244	29	350	28	4 989	20	13
Skogs- och Lantarbetsgiv.	3 981	40 893	96	2 782	590	9 040	17	29
Teknikföretagen	3 292	282 237	399	13 048	304	15 715	21	10
TEKO	193	8 248	19	512	0	0	10	6
Trä- och Möbelind (TMF).	717	27 417	81	2 970	33	378	16	12
Totalt	11 133	583 381	1 027	32 875	1 190	43 958	20	13

*) Svarar för Gruvornas Arbetsgivarförbund, Stål- och Metall Arbetsgivarförbundet samt SVEMEK

Källa: Respektive arbetsgivarförbund

Totalt återfinns enligt medlemsmatriklarna drygt 11 000 medlemsföretag med nästan 600 000 anställda i industrins olika arbetsgivarförbund. De medlemsföretag som klassas som tjänsteföretag enligt SNI-kodningen är dels försäljningsbolag, dels övriga tjänsteföretag. I den första gruppen finns inga detaljhandelsföretag med väl partihandelsföretag för olika industriprodukter, speciella importbolag, exportförsäljningsbolag samt även reparationsverkstäder. I den andra gruppen av tjänsteföretag (SNI 6-9) ingår till exempel IT-bolag, vaktmästeri, städning, logistik, reservdelar till en rad andra typer av servicebolag.

Sammantaget är det cirka 2 250 medlemsföretag som är tjänsteföretag, det vill säga 20 procent av antalet medlemsföretag bland industriförbunden. Det totala antalet anställda i tjänsteföretag är drygt 75 000, eller cirka 13 procent av antalet anställda. Att sysselsättningens andel är lägre sammanhänger med att många av tjänsteföretagen är mindre företag. På alla förbundsområden utom ett (Skogs- och lantarbetsgivarna) har företagen i huvudbranschen klart flera anställda per företag än tjänsteföretagen. Det ska betonas att uppgifterna är behäftade med en viss osäkerhet. Branschklassningen på huvudbransch sker enligt majoritetsprincipen och i en hel del fall finns det branschblandningar där tjänster kan vara en bibransch. Det kan innebära att tjänsteandelen kan vara något högre än i tabell 4.1. Även

andra näringsgrenar än industri och tjänster finns till viss del med i medlemsregistren, till exempel byggnadsverksamhet.

Den slutsats man kan dra av detta material är för det första att det finns en inte oväsentlig del av tjänstesektorn som kan betraktas som ”verkligt industrinära”. De 75 000 anställda i industriförbunden som producerar tjänster motsvarar cirka 4 procent av det totala antalet anställda i den privata tjänstesektorn. I förhållande till privata tjänster exklusive de icke industrinära delarna samhällliga och personliga tjänster (SNI 80-95), är andelen cirka 5 procent.

För det andra ger uppgifterna om tjänsteproducerande företag inom industriförbunden en vink om i vilken grad det skett *outsourcing* och renodling inom industrin under de senaste decennierna. Industriföretagen har funnit det lönsamt att dela upp förädlingskedjan, bland annat tack vare den nya IKT-tekniken, och lägga ut verksamheter som tidigare gjordes internt. Detta gäller inte minst olika typer av stödtjänster som vi beskrev i föregående avsnitt.

För det tredje kan bildandet av specialiserade tjänsteföretag som arbetar mycket nära industriföretagen också avspegla tjänstefieringen av värdekedjan för de varuproducerande industriföretagen. Som beskrivits tidigare i detta kapitel kräver globaliseringen att försäljningen av en vara i allt högre grad åtföljs av en rad kringtjänster som underhåll, serviceavtal, uppdateringar utbildning etc. Ofta blir dessa tjänster allt mer avancerade och kan då i många fall kräva närhet till specialiserade tjänsteföretag.

4.2 Undersökning om industrinära tjänster - tio fallstudier

För att få ytterligare ett underlag att beskriva beroendet mellan industrin och industrinära tjänster har vi låtit SCB genomföra en mindre intervjuundersökning av ett antal större industriföretag. Undersökningen är en pilotstudie där vi testat ett antal frågor kring industrinära tjänster för att bland annat beskriva både graden av ”tjänstefiering” och ”renodling” via utflyttning av tjänster. Pilotundersökningen ska ses som 10 fallstudier²⁴ av industriföretag och det måste betonas att svaren inte nödvändigtvis avspeglar ”industrigenomsnittet”. Däremot kommer det fram intressanta detaljer beträffande de industrinära tjänsterna och kring tendenserna till *outsourcing* för de inblandade företagen.

Frågor har ställts om sysselsättningens fördelning mellan kärnverksamhet²⁵, dvs företagets huvudsakliga verksamhet med försäljning marknaden, och olika stödtjänster, om fördelningen av inköpta varor och tjänster som tidigare producerats i egen regi samt om benägenheten att flytta ut såväl kärnverksamhet som stödtjänster till utlandet eller inom Sverige. Intervjuerna har genomförts under januari månad 2008 och knyter an till **SCB:s företagsbussundersökning**. Där undersöks de 18 största företagen i 18 branscher regelbundet och bland branschgrupperna återfinns sju industribranscher. Dessa är:

1) Livsmedelsindustri	(2 av 18 företag intervjuade)
2) Skogsindustri	(2 av 18 företag intervjuade)
3) Förlagsverksamhet	(1 av 18 företag intervjuade)

²⁴ Totalt utfördes 11 intervjuer men ett av de utvalda ”industriföretagen” visade sig numera vara ett avknoppat tjänsteföretag (Databehandlingsverksamhet).

²⁵ Företagets huvudsakliga verksamhet med produktion för försäljning på marknaden.

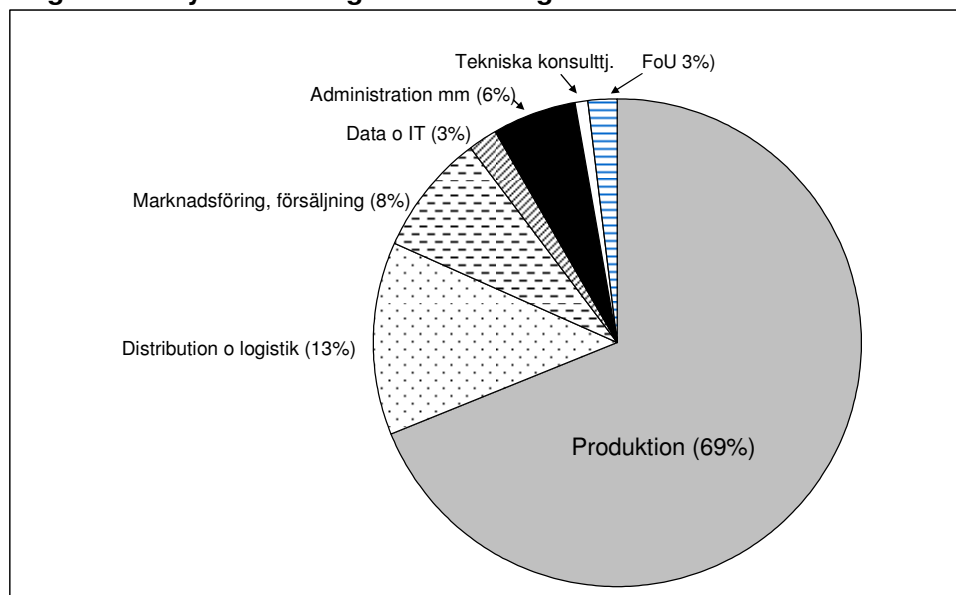
4) Kemi- och läkemedelsindustri	(2 av 18 företag intervjuade)
5) Stål- och metallindustri	(1 av 18 företag intervjuade)
6) Verkstadsindustri	(1 av 18 företag intervjuade)
7) Annan tillverkningsindustri	(1 av 18 företag intervjuade)

I redovisningen av svaren har samtliga företag slagits ihop. Diagram 4.2 visar sysselsättningens fördelning mellan kärnproduktionen och stödtjänster av olika slag år 2007. Sysselsättningen i kärnproduktionen svarar som synes för närmare 70 procent av det totala antalet nedlagda arbetstimmar. Till allra största delen avsåg kärnverksamheten varuproduktion i de här studerade industriföretagen (99 procent).

Bland stödtjänsterna dominerar områdena distribution och logistik samt marknadsföring, försäljning, kunduppföljning mm. Administration och förvaltningsfunktioner svarade för 6 procent av det totala antalet arbetstimmar medan data- och IT-tjänster samt FoU-tjänster hade mindre omfattning i de här studerade företagen (cirka 3 procent). Tekniska konsulttjänster hade ännu mindre andel vilket antyder att företagen normalt vid behov köper in den typen av tjänster på marknaden.

Företagen har också fått frågor om sysselsättningsandelarna har förändrats över tiden. Svaren antyder att det skett en successiv avknoppning av stödtjänster under senaste 10-15 åren. Kärnproduktionen svarade nämligen för en något mindre andel av den totala sysselsättningen år 2000 (68 procent) och 1995 (67 procent). Andelen stödtjänster i egen regi var i motsvarande mån större 1995 och 2000. Diagram 4.3 antyder att det framför allt är data- och IT-tjänster samt i viss mån FoU-tjänster som flyttats ut ur industriföretagen i fråga.

Diagram 4.2 Sysselsättningens fördelning mellan kärnverksamhet och stödtjänster

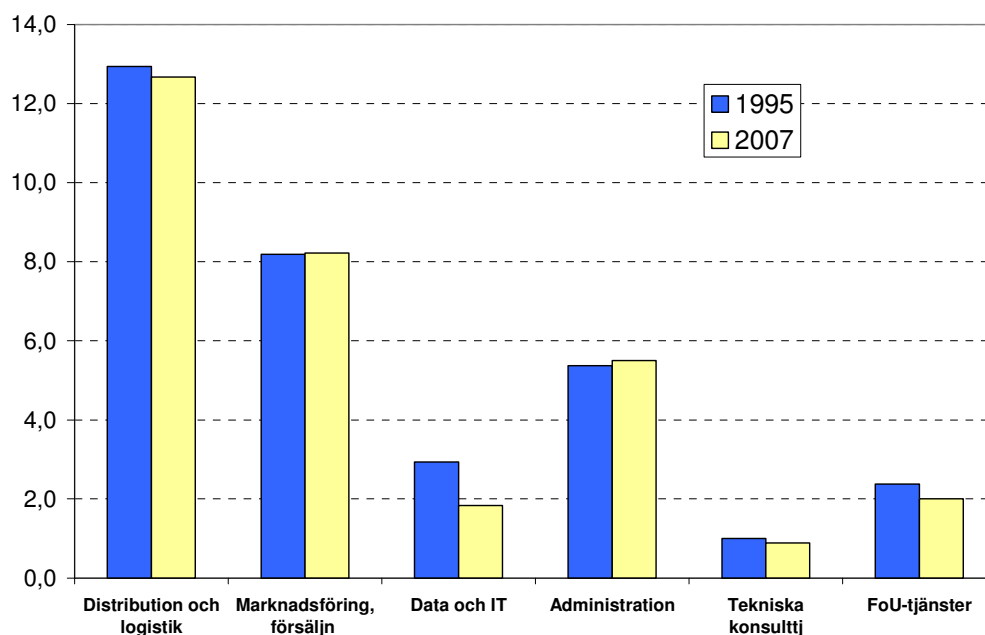

När det gäller utnyttjande av bemanningsföretag är det något som förekommer ganska sparsamt i de tillfrågade företagen. För de som angett att en del av sysselsättningen hyrts in

av bemanningsföretag har det varierat mellan 1 och 10 procent. Utnyttjande av bemanningsföretag har ökat över tiden enligt de svar som getts. År 1995 och 2000 torde det ha rört sig om någon 1 procent av det totala antalet arbetade timmar. År 2007 kan det ha handlat om i storleksordningen 4-5 procent.

Ett fåtal av industriföretagen har köpt varor som man tidigare producerade i egen regi men ibland har detta förekommit – både inom och utanför koncernen – i situationer då man inte haft kapacitet nog. Det är intressant att notera att några företag antyder att man överväger att flytta tillbaka verksamhet som tidigare flyttats ut till utlandet. I något fall beror det på kapacitetsökning i Sverige, både vad gäller kärnverksamhet och stödtjänster.

Diagram 4.3 Sysselsättningsandelar 1995 och 2007 för olika stödtjänster

Annars är det successiv utflyttning av stödtjänster som är vanligast förekommande. Detta stöder den tendens till renodling som länge observerats i andra sammanhang och där företagen styckar upp förädlingskedjan och i allt högre grad specialiserar sig på kärnverksamheten. Av diagram 4.4 framgår att för drygt hälften av de aktuella stödtjänsterna har det inte förekommit några inköp av stödtjänster som tidigare producerades i egen regi. I ungefär en fjärdedel av fallen hade det förekommit i liten omfattning och cirka 10 procent till en större del. I ett fall hade hela tjänsten flyttas ut. Det gällde då distribution och logistik som framgår av den övre högra figuren i diagram 4.4. Det är på detta område som företagen angett att de mest frekvent numera köper in stödtjänster som de tidigare producerat i egen regi.

Även data- och IT-tjänster tillhör det som man har flyttat ut och i stället köper in på marknaden eller från närstående specialistbolag. I hälften av företagen gäller det till mindre del, men i 20 procent av företagen till större del. För administration och förvaltningsfunktioner köper ett av tio företag numera tjänsterna utifrån i stor omfattning, ett av tio företag till hälften och tre av tio företag i mindre omfattning.

För övriga stödtjänster – marknadsföring, försäljning mm, tekniska konsulttjänster samt FoU-tjänster - är inköp av tidigare egenproducerade tjänster mindre vanliga, se diagram 4.5. Bara ett av tio företag anger att det förekommit i ungefär hälften av fallen (marknadsföring mm) och för två till tre företag av tio i mindre omfattning.

Diagram 4.4 Inköp av stödtjänster som tidigare producerades i egen regi

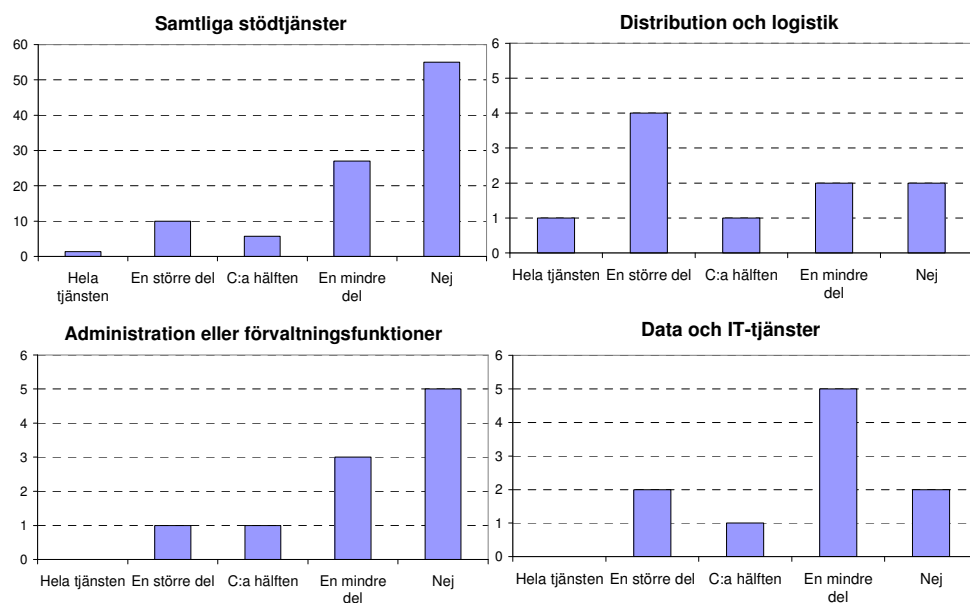
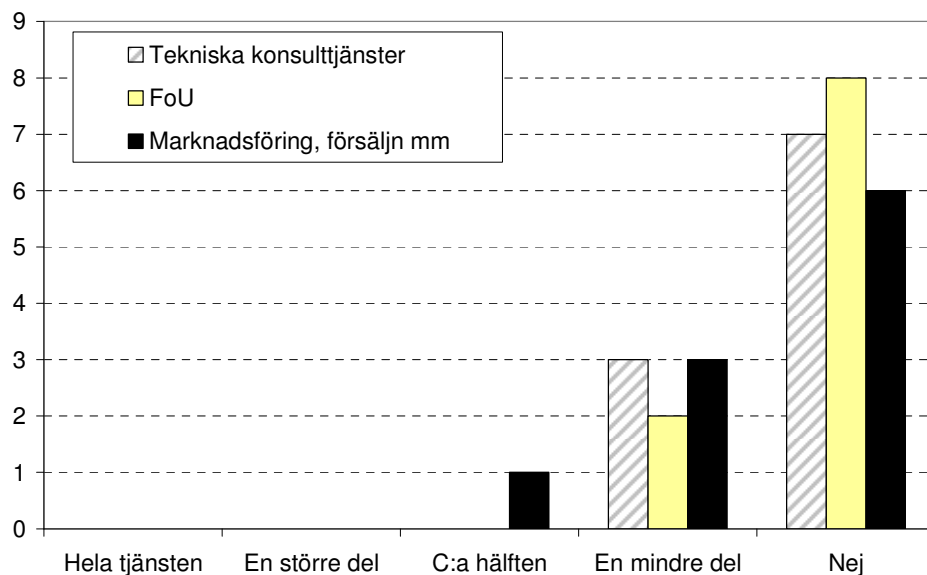

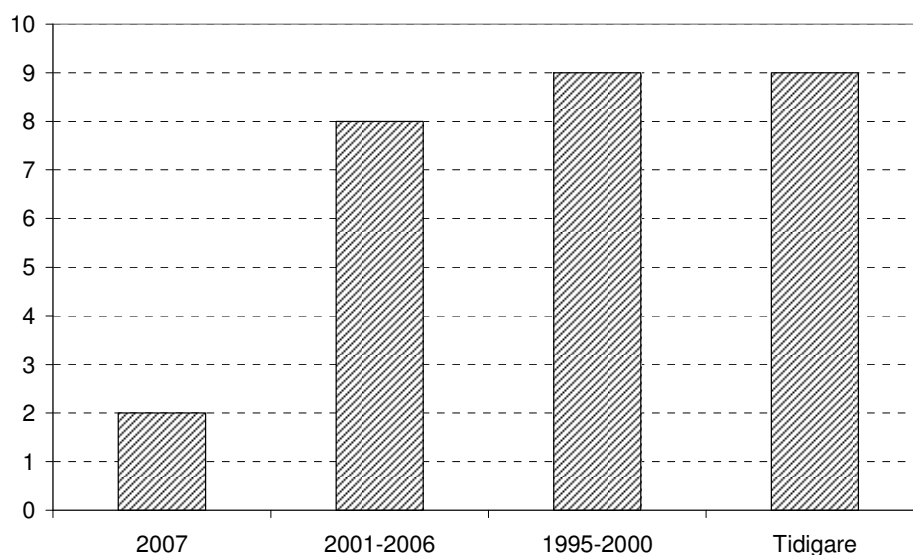
Diagram 4.5 Inköp av stödtjänster som tidigare producerades i egen regi

Slutligen kan vi ge en ungefärlig bild av när företagen började köpa in stödtjänster som tidigare producerades i egen regi. I diagram 4.6 redovisas den frekvens av svar som vi fått på frågan. Under 2007 förekom utflyttning av stödtjänster i viss omfattning och det är uppenbart att denna process förekommit tidigare under relativt lång tid.

Sammantaget visar undersökningen att fördelningen mellan kärnverksamhet och stödtjänster i vår fallstudie är 70 -30 och att andelen kärnverksamhet ökar över tiden till följd av en successiv utflyttning av stödtjänster till specialistföretag i eller utan för koncernen. De stödtjänster som flyttats ut är i första hand distributions- och logistiktjänster, data- och IT-tjänster samt i viss mån tjänster på området administration och förvaltning.

Diagram 4.6 När började företagen köpa in tidigare egenproducerade stödtjänster

Fördjupning Sambandet mellan industrin och industrinära tjänster

Svensk industri har stor bredd med konkurrenskraftiga företag på många områden. Maskinindustri, läkemedel, telekom, fordon och kraftsystem är viktiga exempel som kompletterar den mer råvarunära industrin kring skog, malm och stål. Denna industriella bredd och högteknologiska inriktning utgör fortfarande en mycket viktig del i den svenska näringsstrukturen. Som vi betonat tidigare är industrin en viktig köpare av tjänster. Det råder alltså ett starkt ömsesidigt beroende mellan industrin och en rad andra branscher.

Detta ömsesidiga samband kan beskrivas med hjälp av SCB:s så kallade Input-Outputtabeller. Dessa är en sammanställning av varu- och tjänsteflödena i hela produktionssystemet samt också den slutliga efterfrågan för de olika varorna och tjänsterna. Indelningen är efter produktområde men sammanfaller i relativt hög grad med branschindelningen. 55 olika produktområden ingår varav 32 är avser varor och 23 tjänster. Jämförbara tabeller finns nu för år 1995 och år 2000 och senare i år kommer nya uppgifter för 2005 att publiceras. För att göra beskrivningen mera överblickbar har de olika produkt/branschområdena aggregerats till huvudsektorer och en sådan tabell redovisas i Appendix 2 i slutet av detta kapitel. Av tabellen A 2.1 kan bland annat följande utläsas:

- Industrin dominerar stort när det gäller användningen av produkter från jordbruket, skogsbruket och fisket. Det är givetvis dels i livsmedelsindustrin, dels i skogsindustrin.
- I övrig varuproduktion är industrin en stor köpare av el men inte av byggande. Å andra sidan använder byggsektorn mycket industriprodukter.
- Inom industrin används mycket industrivaror som insatsvaror, såväl inhemska som importerade. De utgör nästan en tredjedel av den totala användningen.
- Bland tjänstesektorena är industrin en stor köpare av handelstjänster, transporttjänster och företagstjänster. Dessa kan betraktas som de tjänstesektorer som är mest industrinära. Samtidigt levererar de tjänster till hela näringslivet samt till hushållen och den offentliga sektorn. Som tjänsteinvesteringar räknas t ex data och IT-tjänster.
- Övriga tjänstesektorer inklusive finans- och fastighetsförvaltning får betraktas som mindre industrinära. Här ingår ju också samhällliga och personliga tjänster som i hög grad går till slutlig användning – främst privat och offentlig konsumtion.

Industrins betydelse som köpare av industrinära tjänster illustreras också i tabell A 2.2. i Appendix 2. Av de totala inhemska insatserna i respektive tjänstesektor svarar industrin för betydande andelar. På delbranschnivå är FoU-tjänster ”mest industrinära”, men också partihandel inom handelssektorn, land- och sjötransporter samt övriga företagstjänster. Om man som ett räkneexempel skulle anta att de industrinära tjänsterna som köps in i stället producerades inom industrin skulle det motsvara i storleksordningen 5 procent av BNP. En del av dessa företagstjänster producerades ju också tidigare inom företagen. Skulle även övriga av industrin inköpta tjänster produceras inom industrin motsvarar det ungefär 3 procent av BNP. Detta är naturligtvis ett helt realistiskt antagande men siffran belyser det ömsesidiga beroende som råder mellan industrin och tjänstesektorena. Av tabell A 2.2 framgår också att utrikeshandeln spelar störst roll för de delbranscher som vi betraktar som mest industrinära. Man kan förmoda att en inte oväsentlig del av dessa tjänstesektors export och import är industrirelaterade.

Som beskrivits är företagstjänster i den mest snabbväxande delen av den privata tjänstesektorn. I en internationell studie av Eurostat (“EU-27 business services- thriving in the wake of outsourcing and liberalisation”) har en del av denna sektor belysts ingående med jämförelser av hur det ser ut i olika EU-länder. Nedan beskrivs en del av de resultat som återfinns i studien. Anknytningen till industriella verksamheter är rätt uppenbar för såväl Sverige som andra länder vid en närmare genomgång av detaljerna i tabellen nedan.

Omsättning avseende vissa företagstjänster, milj euro resp. fördelning i procent						
		Sverige	Danmark	Finland	Norge	14 EU-länder*
IT- och data tjänster		14928	6615	4436	5460	189077
Hårdvara	%	6	11	28	10	11
Mjukvara	%	47	49	54	47	42
Dataanläggningstj, styrning mm	%	19	19	6	19	16
Övriga tjänster	%	28	20	12	24	31
Juridisk verksamhet		1480	1064	470	866	58066
Juridisk rådgivning	%	73	87	35	81	67
Patent och copyright	%	16	1	57	1	5
Övriga juridiska tjänster	%	11	12	8	18	28
Ekonomiska konsulttj.		2264	1561	724	1447	55053
Revision	%	44	38	18	34	24
Skatterådgivning	%	8	12	9	11	21
Bokföring	%	26	33	45	36	21
Övriga tjänster	%	20	18	28	18	34
Marknadsundersökn. mm		260	152	101	101	6898
Marknadsundersökningar	%	89	79	89	95	89
Opinionsundersökningar	%	2	3	2	3	3
Övriga marknadstjänster	%	8	18	10	2	7
Managementkonsulter		4511	1509	1172	1048	59908
Företagsorganisationstj.	%	23	22	22	29	21
HR-tjänster	%	5	14	15	15	11
Övriga konsulter	%	71	64	63	57	68
Arkitekt o tekniska konsulttj.		6651	5095	2800	4352	113666
Arkitekttjänster	%	7	12	18	9	19
Tekniska konsulttjänster	%	44	45	63	39	47
Byggkonsulter	%	13	0	2	9	3
Övriga tekniska konsulter	%	36	43	18	43	30
Teknisk provning och analys		602	321	285	701	12763
Inspektion av motorfordon	%	27	0	67	0	17
Annan teknisk provning	%	63	86	19	71	65
Övrigt	%	10	14	14	29	19
Reklamverksamhet		4484	2183	1330	1779	71034
Annonssförsäljning mm	%	50	33	42	64	45
Övrigt	%	50	67	58	36	54
Arbetsförmedling o rekrytering		1354	731	558	943	52177
Industriell personal	%	18	21	17	24	24
Övrig personalrekrytering	%	74	65	75	67	61
Övriga tjänster	%	7	14	9	8	15

* Danmark, Tyskland, Grekland, Spanien, Lettland, Litauen, Malta, Rumänien, Slovenien, Slovakien
Sverige, Finland, Norge och Storbritannien

I den internationella studien återfinns också ett mått på kopplingen mellan företagstjänster och industrin, nämligen betalningar för ovanstående företagstjänster inom industrin som andel av de totala kostnaderna i tillverkningsindustrin. Enligt detta mått (som inte är helt jämförbart med de tidigare input-outputdata) har Sverige en andel på knappt 5 procent medan Danmark och Norge låg högst av de studerade länderna med en kvot på cirka 10 procent. Finland låg klart lägre på med 2,5-3 procent. Med en kvot på 2 procent eller lägre låg nya EU-länder som Lettland, Rumänien och Slovakien vilket antyder att *outsourcing* av stödtjänster för närvarande inte särskilt vanligt förekommande i dessa länder.

4.3 Näringslivsdynamik – det ömsesidiga beroendet industri- och tjänsteföretagen emellan

Vilka effekter kan den högre vertikala specialiseringen, där länder och regioner specialiserar sig på olika segment i förädlingsvärdekedjan, förväntas leda till? För det första kan utvecklingen mot en delvis ny näringslivsstruktur med mer renodlade industri- och tjänsteföretag och en ny företagsdynamik förväntas tillta ytterligare i takt med att globaliseringen omfattar allt fler länder. För det andra förefaller det rimligt att en samlokalisering byggd på företagens olika men kompletterande specialisering positivt påverkar såväl industri- som tjänsteföretagens konkurrenskraft.

Stora delar av 1900-talets präglades av interaktion och dynamisk samverkan mellan å ena sidan industriföretag som t ex Asea och Ericsson, och å andra sidan statliga aktörer som Vattenfall och Televerket. Idag kan inte offentliga aktörer spela samma roll av flera skäl, bl a konkurrensrättsliga. Med andra ord, den dynamik som en gång präglade svenska industriföretag (krävande kunder) och avancerade leverantörer (statliga aktörer) tar sig nya skepnader där privata tjänsteföretag är en del i de nya leverantörsstrukturerna.

På olika beslutande nivåer i företagen köps tjänster in från specialiserade leverantörsföretag, av vilka tjänsteföretag utgör en del. Dessa köpare av tjänsteprodukter är krävande kunder som förutsätter en specialiserad och avancerad tjänstesektor. Allra mest krävande är de beställningar som kommer från de globaliserade företagens huvudkontor, i regel industriföretag som sedan lång tid tillbaka konkurrerat på en global marknad. För att hävda sig på dessa marknader krävs globalt konkurrenskraftiga insatsvaror också i form av olika tjänster (finans, kommunikation, transport). Samverkan och kunskapsutbyte mellan industri- och tjänsteföretag som befinner sig på starkt konkurrensutsatta marknader kan därför förväntas bidra till globalt konkurrenskraftiga företag inom båda dessa sektorer.

Industrin kan på goda grunder antas ha varit ledande i den utvecklingen. Framför allt därför att marknaderna för industrivaror mycket tidigare blev internationella medan tjänsteföretagens verksamheter under lång tid – till stor del även idag – omgärdats av olika handels- och etableringshinder.

Finns det empiriska belegg för att industriföretagen är viktiga för tjänsteföretagen som beställare av deras produkter? Eller att detta påverkar deras tillväxt och produktivitet? Det är svårt att belägga utifrån gängse statistik även om en del information kan erhållas från input-output modeller och liknande statistik. För att få en mer fullständig bild av hur denna interaktion ser ut är man dock i regel hänvisad till enkätundersökningar vilka är ganska sällsynta. Ett undantag är en studie av svenska huvudkontor som också belyser deras betydelse som kunder hos olika tjänsteföretag.²⁶ Baserat på en omfattande enkät har storleken på svenska huvudkontors beställningar – varav flertalet från industrin - av olika tjänster beräknats (produktivitetseffekter återkommer vi till i det följande avsnittet).

Dessa tidigare studier omfattar såväl koncernhuvudkontor som huvudkontor på affärsområdesnivå. Beträffande externa inköp från huvudkontoren är tjänsterna fördelade på följande kategorier; kapitalförvaltnings-, redovisning/revisions-, juridik-, marknadsförings-,

²⁶ Se Braunerhjelm, P. och Lindquist, T., 1999, "Utvandrarna – effekter och drivkrafter bakom huvudkontorsflytten", *Ekonomisk Debatt*, 27, Nr. 8 och Birkinshaw, J., Braunerhjelm, P., Holm, U. och Terjesen, S., 2006, "Why Do Some Corporations Relocate Their Headquarters Overseas?", *Strategic Management Journal*, 27, 681-700.

finans-, FoU-, utbildnings-, IT- och övriga konsulttjänster. Också mer enkla tjänster som hotell, städning, mm, ingår i studien. Beroende på grad av centralisering i koncernen varierar inköpssumman kraftigt mellan olika huvudkontor. Vissa företag decentraliserar inköp av marknadsföring, utbildning, etc, fullt ut till sina underkoncerner. Andra huvudkontor köper upp större delen av koncernens behov av en viss tjänst för att sedan internt fördela den.

Huvudkontorens inköp av tjänster uppskattades vid tidpunkten för studien motsvara ca 50 000 sysselsättningstillfällen inom tjänstesektorn. Det bör understrykas att detta kan antas beröra sysselsätta med betydande kompetens vad gäller avancerad tjänsteproduktion. Studien är sannolikt den mest omfattande som genomförts av svenska huvudkontor och även om det finns anledning att tolka resultaten försiktigt bör den bild som framkommit vara representativ för beroendet mellan industri- och tjänsteföretag. Dessutom kan det förväntas att inköp hos specialiserade tjänsteföretag ökat under 2000-talet. Om vi utgår från att denna dynamiska interaktion mellan industri- och tjänsteföretag är en central komponent för att förstärka och utveckla konkurrenskraft är det viktigt att avancerade företag ur båda dessa sektorer finns representerade på marknaden i en kunskapsbaserad ekonomi.

Som visats i tidigare avsnitt har internationaliseringen av tjänstesektorerna gått in i en allt mer expansiv fas, pådrivna av både avregleringar på nationell och global nivå samt teknologiska förändringar. Informations- och kommunikationstekniken (IKT) underlättar handel och globala strukturer inom främst tjänstesektorn där överföringar till stora delar kan ske över Internet. Många tjänsteprodukter kan beskrivas som ”viktlösa” till skillnad från industrivaror. I takt med den tilltagande internationaliseringen av tjänstesektorerna blir också företagen mer globalt rörliga. Priskonkurrens tvingar företagen att lokalisera delar av produktionen till länder med lägre kostnader vilket framför allt skett vad gäller enklare tjänster där den tekniken kan användas. Men också mer avancerade tjänster omfattas. McKinsey utför t ex en stor del av sin analytiska verksamhet via indiska företag, Oracle har aviserat att 20 procent av deras utvecklingsansatningar kommer att förläggas till Bangalore. En studie på amerikanska tjänsteföretag, som utgick från handeln av tjänster inom USA, visade att ungefär hälften av amerikansk tjänsteindustri lika gärna kunde vara lokaliserad i andra länder.

Sammanfattningsvis finns det goda skäl att utgå från att det ömsesidiga beroendet mellan industri- och tjänsteföretagen förstärks på grund av den tilltagande globaliseringen och tekniska landvinningar. Ett vitalt och dynamiskt näringsliv förutsätter närvaro av avancerade och krävande företag inom både industri- och tjänstesektorerna. Samtidigt innebär globaliseringen att nuvarande strukturer inom näringslivet är mer känsliga för såväl kostnadslägen som förändringar i utbudet av kompetens vilket kan påverka företagens lokaliseringmönster.

4.4 Tillväxt och produktivitet i industri- och tjänstesektorerna

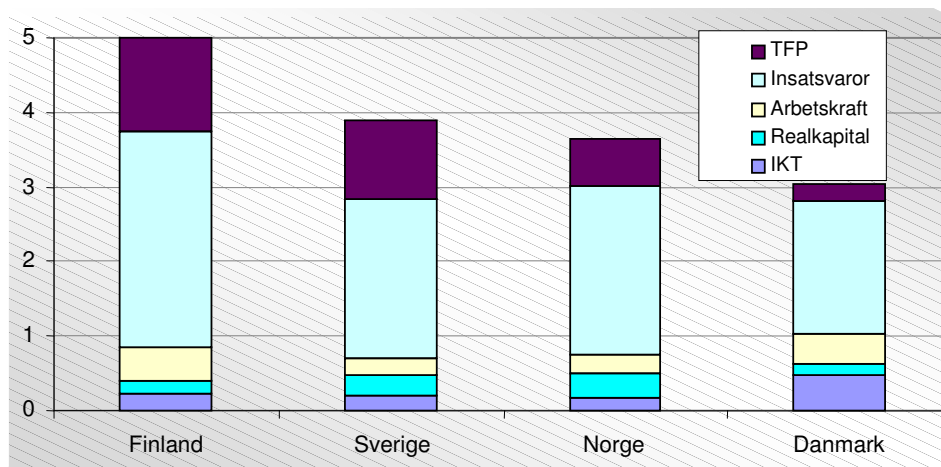
En hög tillväxt i svensk ekonomi är avgörande för ett bestående och växande välstånd. Som nämnts ovan baseras tillväxt på väl fungerande institutioner och regelverk, tillskott av kunskap, kapital och arbetskraft till marknaden, specialiseringsvinster samt en god produktivitet utveckling. På motsvarande sätt är dessa faktorer också en förutsättning för att svenskt näringsliv ska utveckla internationell konkurrenskraft; väl fungerande marknader, tillgång till real- och humankapital, teknik- och kunskapsuppbyggnad samt dynamiska utvecklingsförlopp på mikroplanet.

I det följande kommer vi att belysa de faktorer som haft särskilt stor inverkan på tillväxten i industri- och tjänstesektorerna under perioden 1994-2006. Särskild uppmärksamhet ägnas den sk totalfaktorproduktiviteten (TFP) som anses fånga upp den produktivitetsökning som beror på ny kunskap, nya tekniska lösningar och nya sätt att organisera produktionen.²⁷ Utvecklingen av TFP kan ses som en indikation på hur väl svenskt näringsliv tar till sig nya kunskaper och i vilken utsträckning en specialisering mot mer kunskapsintensiv produktion äger rum. Vi kommer också att fördjupa oss något kring specialiseringsvinsternas effekter på tillväxt, där inköp av tjänster är en viktig komponent. Analysen innehåller dessutom en jämförelse med - i första hand - våra nordiska grannländer.

I diagram 4.7 visas den genomsnittliga tillväxten för hela näringslivet i Sverige samt Danmark, Finland och Norge. Som framgår av diagrammet har Finland haft den högsta tillväxten medan Norge uppvisar den sämsta utvecklingen. Sverige redovisar en något bättre tillväxt än Danmark.

Tillväxten är fördelad på bidrag från TFP, insatsvaror (specialiseringsvinster), sysselsättning samt investeringar i realkapital och informations- och kommunikationsteknologi (IKT). Vi kan konstatera att länderna skiljer sig rätt väsentligt vad gäller de olika bidragen till en högre tillväxt. I Finland och Sverige är det framför allt insatsvaror och en högre TFP som drivit på tillväxten. Bidraget från TFP har varit väsentligt lägre i Norge och Danmark. Sysselsättningsbidraget till tillväxten har utvecklats starkast i Finland och Danmark, medan skillnaderna i realkapitalinvesteringarna i de nordiska länderna är mindre. Danmark redovisar det största bidraget från IKT-investeringarna.

Diagram 4.7 Det nordiska näringslivet, genomsnittlig tillväxt 1994-2005²⁸

²⁷ Totalfaktorproduktiviteten är den del av tillväxten som inte kan förklaras med tillskott av arbetskraft, ökade investeringar, ökad andel insatsvaror, etc. Därför tolkas TFP som produktivitetstillväxt som är hänförlig ny kunskap, ny teknik eller nya organisationsformer. Arbetsproduktivitetsmättet definieras som arbetsinsats i förhållande till förädlingsvärdet (försäljningsvärdet minus kostnader för insatsvaror eller lönesumma plus vinster).

²⁸ Samtliga jämförelser med övriga nordiska länderna i detta kapitel är hämtade ur det projekt som initieras av Nordiska Rådet och som letts av Hans-Olof Hagén, SCB, "Growth in the Nordic Business Sector", 2008, TN2008:503. Island ingår inte.

Fördelas tillväxten på tillverkningsindustri och tjänsteproducerande sektorer utkristalleras betydande skillnader (diagram 4.8 och 4.9). För Sveriges del kan noteras att tillväxten varit betydligt högre i industrin jämfört med tjänstesektorerna, både i absoluta tal och i förhållande till de andra nordiska länderna. Industritillväxten i Finland och Sverige överstiger väsentligt de två övriga ländernas. Också i tjänstesektorerna visar Finland upp en stark tillväxt, medan Sverige haft den svagaste utvecklingen. Att döma av den genomsnittliga tillväxten 1994-2006 förefaller svensk konkurrenskraft vara starkast i industrin.

Diagram 4.8 Nordisk tillverkningsindustri, genomsnittlig tillväxt 1994-2006

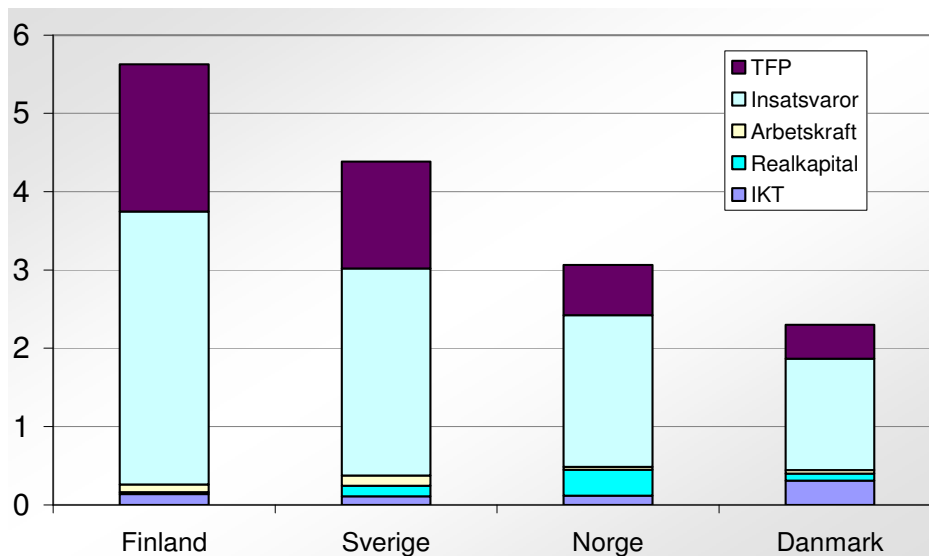
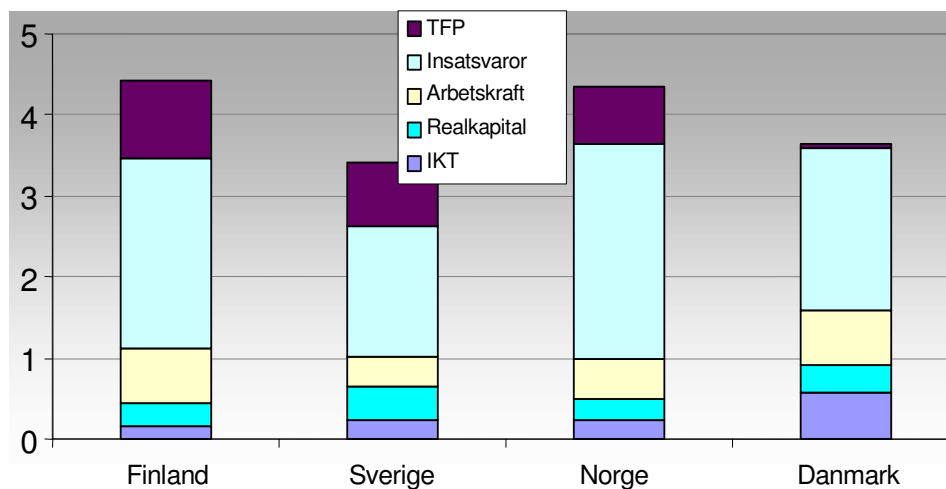

Diagram 4.9 Nordiska tjänstesektorer, genomsnittlig tillväxt 1994-2006

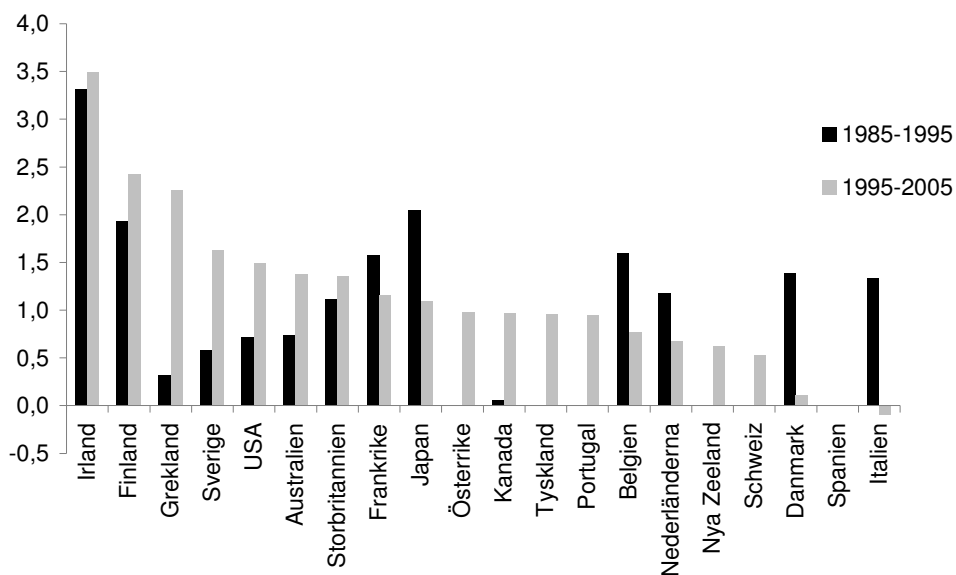
Produktivitetstillväxt

En förklaring till Sveriges starka tillväxt är att produktivitetstillväxten har förbättrats markant under 2000-talet jämfört med både 1980- och 1990-talen, vilket framgår av diagram 4.10.²⁹

²⁹ Se också Andersson m fl, 2006, *Det svenska miraklet i repris?*, SNS Förlag, Stockholm.

Diagram 4.10 Totalfaktorproduktivitet (TFP) i 20 industriländer, näringslivet

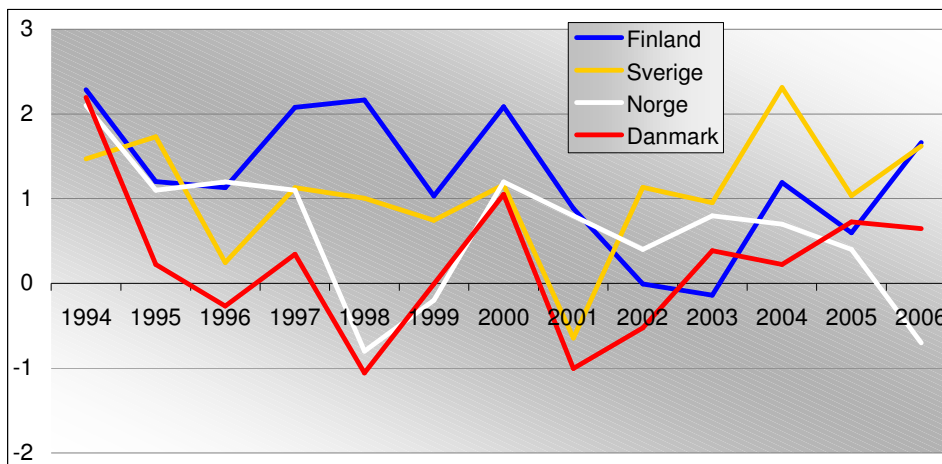
Genomsnittlig tillväxt av TFP

Källa: OECD

Begränsas jämförelsen till de nordiska länderna så framgår förändringen över tiden för hela näringslivet respektive fördelat på tillverkningsindustri och tjänstesektorerna av Diagram 4.11-4.13. Först kan noteras att totalfaktorproduktiviteten i Danmark, Finland och Sverige minskade förhållandevis dramatiskt under 2000-talets inledande lågkonjunktur för att därefter stiga till ungefär den genomsnittliga nivån på 1990-talet. Det norska näringslivet uppvisar dock en annan utveckling med trendmässigt fallande totalfaktorproduktivitet under hela perioden.

Diagram 4.11 Totalfaktorproduktivitet, näringslivet 1994-2006

Fördelas utvecklingen på industri- och tjänstesektorer framgår att inom dansk och svensk industri förefaller utvecklingen ha stabiliserats under 2000-talet medan den finska fortsätter att utvecklas positivt. I Norge är utvecklingen starkt negativ. I tjänstesektorerna har samtliga nordiska länder erfarit en markant positiv utveckling av totalfaktorproduktiviteten sedan sekelskiftet. Särskilt uttalat är detta i Norge och Sverige medan Finland inte nått upp till den mycket starka utveckling som kunde konstateras under 1990-talet.³⁰

Diagram 4.12 Totalfaktorproduktivitet, tillverkningsindustri, Norden 1994-2006

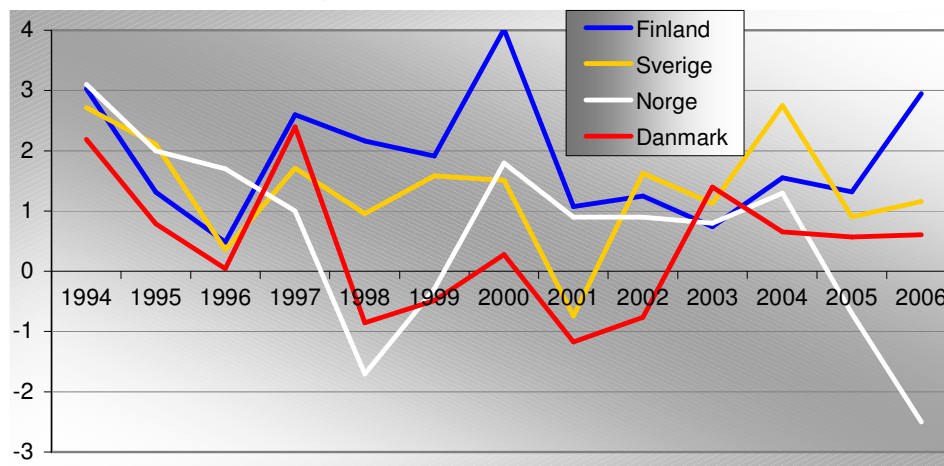
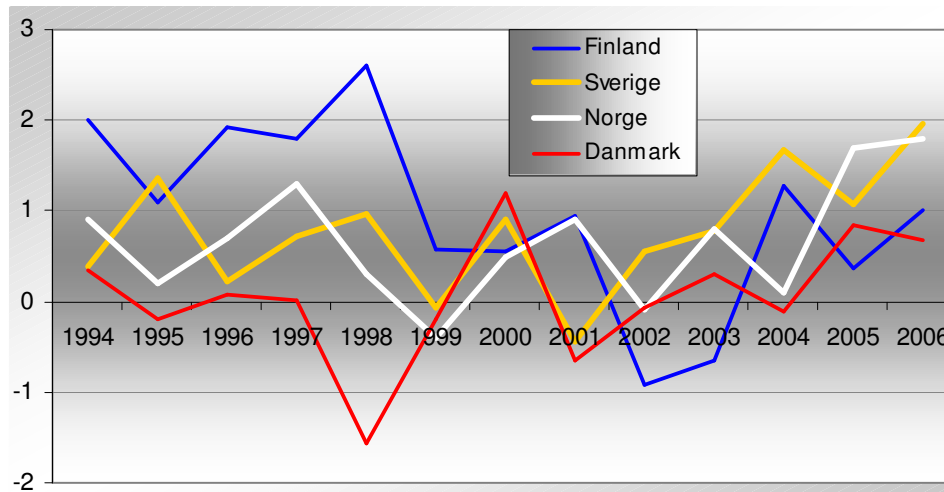

Diagram 4.13 Totalfaktorproduktivitet, tjänstesektor, Norden, 1994-2006

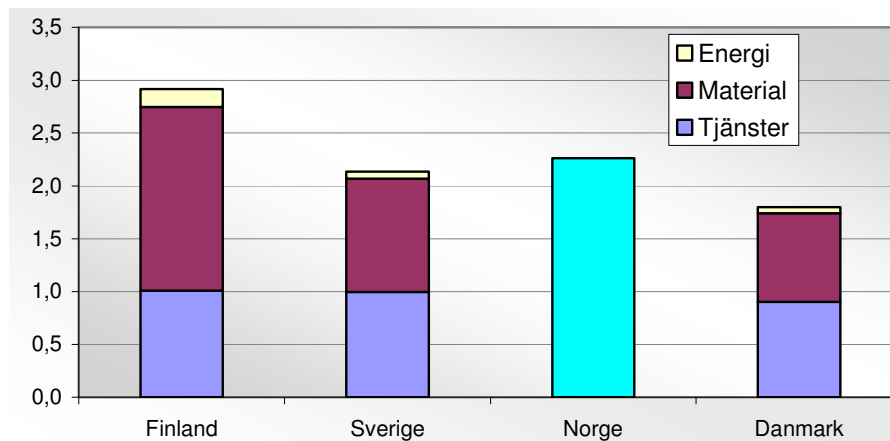
Sammantaget kan konstateras att inom industrin har inget av länderna har nått upp till den nivå på totalfaktorproduktiviteten som förelåg i början av perioden, medan den omvända utvecklingen kan noteras för tjänstesektorerna med undantag av Finland.

³⁰ I Appendix 1 visas totalfaktorproduktivitets utveckling för transport-, post och kommunikations- samt parthandelsbranscherna.

Insatsvaror

Beträffande tillväxtens andra huvudkomponent – insatsvaror eller specialiseringsvinster – framgår av diagram 4.14 att inköp av tjänster utgör ett viktigt bidrag till näringslivets tillväxt. Vidare kan konstateras att sett över hela näringslivet har Sverige och Danmark haft en svagare utveckling, även om bidraget från tjänster är ungefär detsamma i samtliga länder (för Norge saknas uppgifter om fördelningen på olika typer av insatsvaror). Finlands högre nivå förklaras främst av ett större bidrag från materialinsatsvaror.

Diagram 4.14 Insatsvarors bidrag till tillväxt, fördelade på energi, material och tjänster, Norden, hela näringslivet, 1994-2006

Fördelat på industri- och tjänstesektorer (diagram 4.15 och 4.16) uppträder ungefär samma mönster. Dock har Sverige haft en påtagligt sämre utveckling inom tjänstesektorerna.

Diagram 4.15 Insatsvarornas bidrag till tillväxt, fördelade på energi, material och tjänster, Norden, tillverkningsindustri, 1994-2006

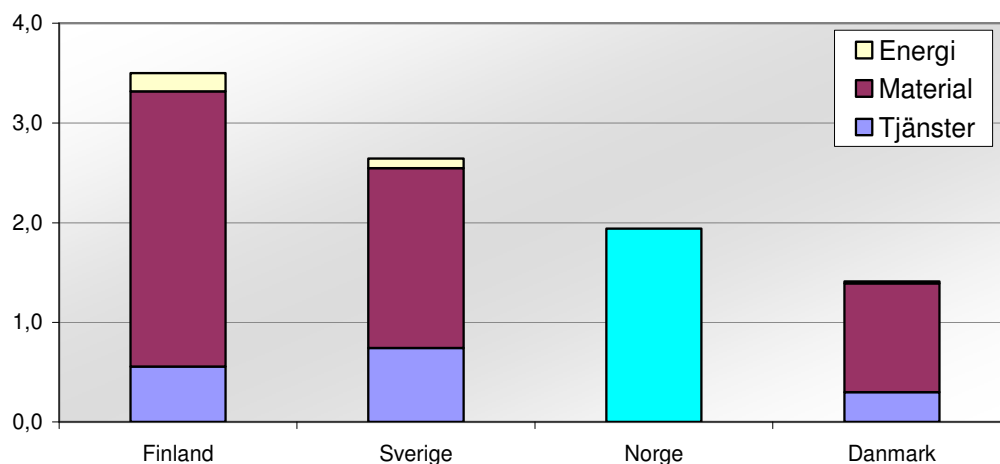
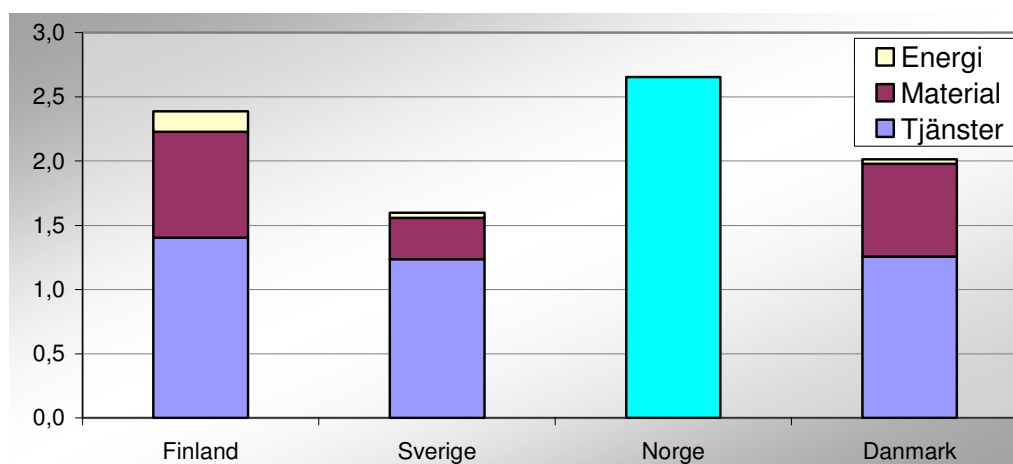

Diagram 4.16 Insatsvarors bidrag till tillväxt, fördelade på energi, material och tjänster, Norden, tjänstesektorer, 1994-2006

4.5 Sammanfattning

I takt med att företagen fokuserat mer på kärnverksamheterna samtidigt som *outsourcing* och *offshoring* tilltagit, har också det ömsesidiga beroendet mellan företag med olika specialisering ökat. Utvecklingen har goda förutsättningar att leda till dynamiska och innovativa processer mellan företag som efterfrågar insatsvaror i form av tjänster och leverantörer av avancerade tjänster. Det finns all anledning att tro att detta gagnar den internationella konkurrenskraften hos såväl industri- som tjänsteföretag, vilket bland annat bör ta sig uttryck i en högre produktivitet och ökad tillväxt. Vi konstaterade också att andelen insatsvaror som utgörs av tjänster är en viktig komponent för såväl industri- som tjänstenäringsarnas tillväxt.

I Sverige har totalfaktorproduktiviteten ökat under 2000-talet jämfört med andra OECD-länder. En mer snäv jämförelse med de andra nordiska länderna under perioden 1994-2006 faller också ut väl för svenskt näringsliv. Samtidigt är utvecklingen skevt fördelad mellan industri- och tjänstesektorer med en betydligt svagare utveckling för den senare. Den genomsnittliga produktivitetstillväxten i tjänstesektorerna uppgår till ungefär hälften av tillverkningsindustrins. Tendensen är dock att produktiviteten ökat också inom tjänstesektorerna under de senaste åren.³¹ Produktivitetens utvecklingen förefaller dock ha mattats av eller rent av stagnerat under 2007. I nuläget kan emellertid inte en fullständig bild av TFP eller dess fördelning mellan sektorer ges för det senaste året.

Det står följaktligen klart att Sveriges framskjutna position baseras på en betydligt starkare produktivitetssökning och tillväxt i industrin än inom tjänstesektorerna. Sverige har haft den sämsta utvecklingen av tjänstesektorerna jämfört med de övriga nordiska länderna, särskilt

³¹Som diskuterats tidigare finns det betydande problem med länderjämförelser av produktivitet. Länder med en betydande IKT-sektor (som Sverige) uppvisar högre produktivitet än andra länder, bland annat beroende på tillämpningen av skedoniska prisindexar (se Industrins ekonomiska Råd, 2006, *Inför 2007 års avtalsrörelse*).

sysselsättningsutvecklingen har varit svag. Inom såväl industri- som tjänstesektorerna utgör de fortsatt låga realkapital- och IKT-investeringarna en källa till oro.

Samtidigt kan noteras att internationaliseringen av tjänstesektorerna som den avspeglas i in- och utgående utlandsinvesteringar har ökat kraftigt. För en kunskapsbaserad och dynamisk ekonomi är det av central betydelse att globalt konkurrenskraftiga företag ur båda dessa sektorer finns representerade på marknaden. Bland annat av de skäl som nämnts ovan, men också därför att dessa företag på olika sätt kan antas ha betydande spridningseffekter till andra delar av ekonomin. Exempelvis genom att attrahera andra, utländska företag att lokalisera sig på samma marknad och att personal och management rör sig till andra företag, samt genom kopplingar till delar av utbildningssektorn. I en tid där internationaliseringen tilltar och underlättas genom tekniska framsteg, nationella och internationella avregleringar samt (sannolikt) ytterligare handelsliberaliseringar, ökar utmaningen nationellt och regionalt att behålla dessa företag. De branscher som är mest utsatta för internationell konkurrens och är mest lättörliga bör utgöra riktmärke för vilka kostnadsnivåer som är förenliga med att företagen väljer att lokalisera och förstärka verksamheten i Sverige. Särskilt som en utlokalisering av en sektor också kan påverka lokaliseringsbeslut hos företag i andra sektorer.

Appendix 1 Totalfaktorproduktivitet i vissa tjänstesektorer

Diagram A1 Totalfaktorproduktivitet i partihandel, Norden, 1993-2004

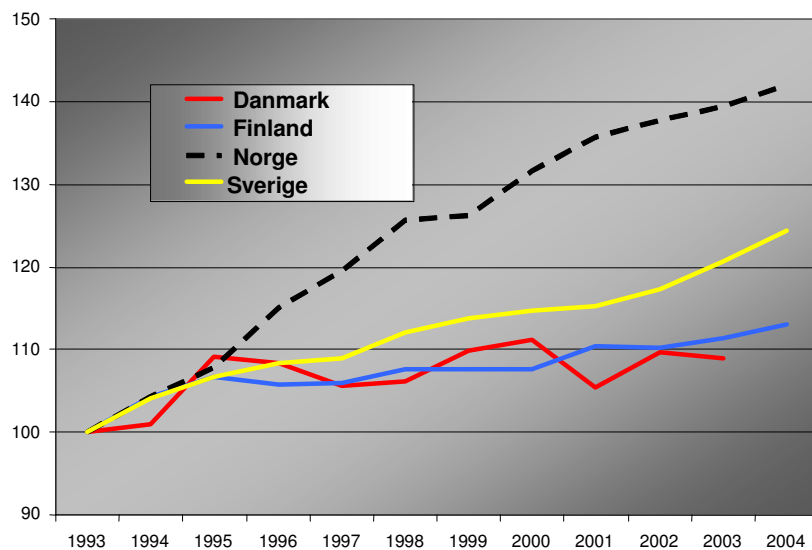

Diagram A2 Totalfaktorproduktivitet i transportsektorn, Norden, 1993-2004

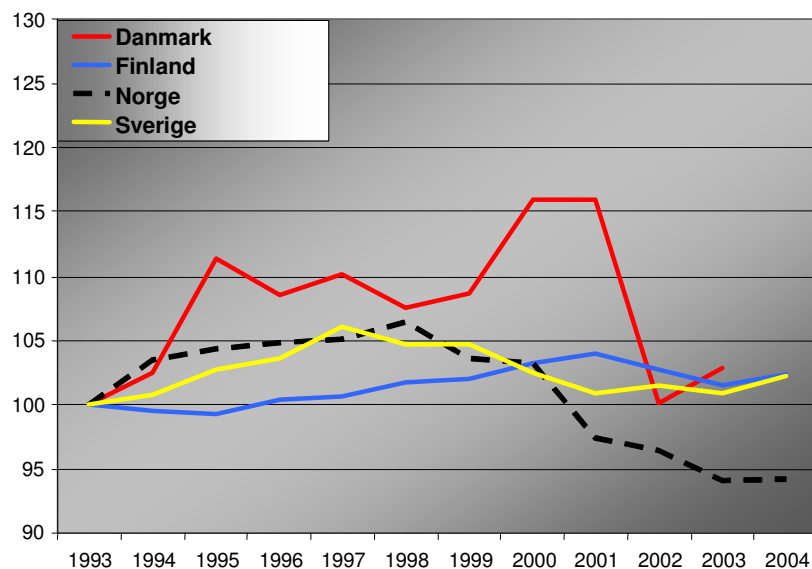
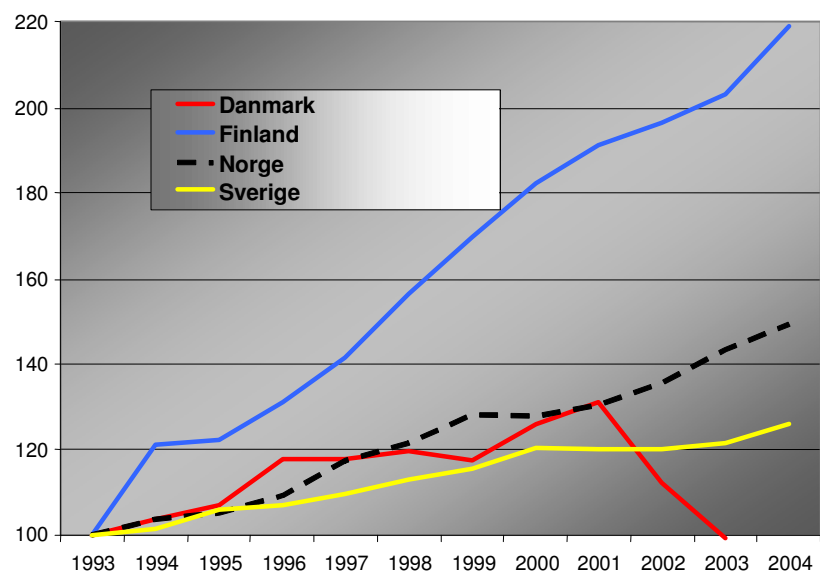

Diagram A3 Totalfaktorproduktivitet i post og telekommunikationer, Norden, 1993-2004

Appendix 2 Input-outputtabell för år 2000

Tabell A 2.1 Input-outputtabell år 2000, milj kr, baspris

Input från	Input till				Slutlig användning										
	Jordbruk	Industri	Övr varu	Handel m	Samfärds	Företagst	Övr tjänst	S:a input	Priv kons	Off kons	Invest	Export	S:a slutt	Total anv	
Jordbruk mm	P	3484	39605	442	1848	267	609	1170	47425	5677	0	1357	5370	18357	65782
	M	501	8558	135	861	68	260	346	10729	6062	0	104	2084	8149	18878
	Tot	3985	48163	577	2709	335	869	1516	58154	11739	0	1461	7454	26506	84660
Industri	P	8063	234360	35349	31630	16992	35922	38859	401175	109338	4016	54642	739225	912386	1313561
	M	5151	292140	23033	29938	16565	27664	32499	426990	95559	7611	101422	14628	223907	650897
	Tot	13214	526500	58382	61568	33557	63586	71358	828165	204897	11627	156064	753853	1136293	1964458
Övrig varuprc	P	1854	19243	9395	5231	6152	3343	64482	109700	27232	0	93321	351	120904	230604
	M	22	469	135	106	75	48	180	1035	753	0	0	0	753	1788
	Tot	1876	19712	9530	5337	6227	3391	64662	110735	27985	0	93321	351	121657	232392
Handel, hotel	P	3419	55953	8170	12924	13632	19903	26565	140566	187719	5669	26119	72989	292496	433062
	M	8	3723	15	545	520	223	20	5054	51	0	0	0	51	5105
	Tot	3427	59676	8185	13469	14152	20126	26585	145620	187770	5669	26119	72989	292547	438167
Transport	P	859	64418	5063	25192	60628	21709	30804	208673	69231	25742	0	52091	147064	355737
	M	128	5264	290	2698	15096	2034	2764	28274	3702	0	0	0	3702	31976
	Tot	987	69682	5353	27890	75724	23743	33568	236947	72933	25742	0	52091	150766	387713
Företagstj	P	1163	107701	10978	36756	25296	87893	55669	325456	18492	14222	65020	77170	175266	500722
	M	184	27128	4645	11622	6158	19357	10412	79506	338	0	13025	1	13364	92870
	Tot	1347	134829	15623	48378	31454	107250	66081	404962	18830	14222	78045	77171	188630	593592
Övr tjänster	P	1868	38902	6125	25096	23511	42075	152898	290475	401878	526341	3926	20593	952761	1243236
	M	94	1947	299	657	640	945	5169	9751	4166	0	0	3	4539	14290
	Tot	1962	40849	6424	25753	24151	43020	158067	300226	406044	526341	3926	20596	957300	1257526
S:a input	P	20710	560182	75522	138677	146478	211454	370447	1523470	819567	575990	244385	967789	2619234	4142704
	M	6088	339229	28552	46427	39122	50531	51390	561339	110631	7611	114551	16716	254465	815804
	Tot	26798	899411	104074	185104	185600	261985	421837	2084809	930198	583601	358936	984505	2873699	4958508
Direktköp i utl		56	8009	606	1547	8034	4641	1749	24642	49837	0	0	0	49837	74479
Utl köp i Sv		0	0	0	0	0	0	0	-38534	0	0	0	38534	0	0
Skatter		2333	3508	3883	6256	7906	3600	61139	88625	154916	1227	30075	-2189	184037	272662
Total input		29187	910928	108563	192907	201540	270226	484725	2198076	1060457	584828	389011	1020850	3107573	5305649
VA baspris		36595	402633	122041	240155	154197	230496	758511	1944628						
BPV		65782	1313561	230604	433062	355737	500722	1243236	4142704						
Import		18878	650897	1788	5105	31976	92870	14290	815804						
Total tillförsel		84660	1964458	232392	438167	387713	593592	1257526	4958508						

Anm: P=inhemsk produktion, M=import, VA=förädlingsvärde, BPV=bruttoproduktionsvärde

Källa: SCB. Input-outputtabeller 2000

Tabell A 2.2 Industrins andel av inhemska insatser för produktion av industri-nära tjänster samt utrikeshandelns andel av total användning, procent

	Industrins andel av inhemska insatser	Export andel av tot anv	Importandel av tot anv
Parti- och detaljhandel	48	20	1
Hotell och restaurang	15	0	1
Transport o kommunikation	32	13	8
Landtransporter	41	6	1
Sjötransporter	39	73	17
Flygtransporter	12	18	25
Stödtjänster till transporter	28	6	9
Post- och teletjänster	24	6	8
Finansiella tjänster	21	12	8
Fastighetsförvaltning	7	0	0
Företagstjänster	30	13	16
Uthyrningsverksamhet	22	6	5
Data- och IT-tjänster	24	9	9
FoU-tjänster	61	22	21
Övriga företagstjänster	29	14	18
Samhäll.o personl.tjänster	12	0	0

Källa: SCB, Input-outputtabeller 2000

5 Lönebildningens villkor under rörlig växelkurs

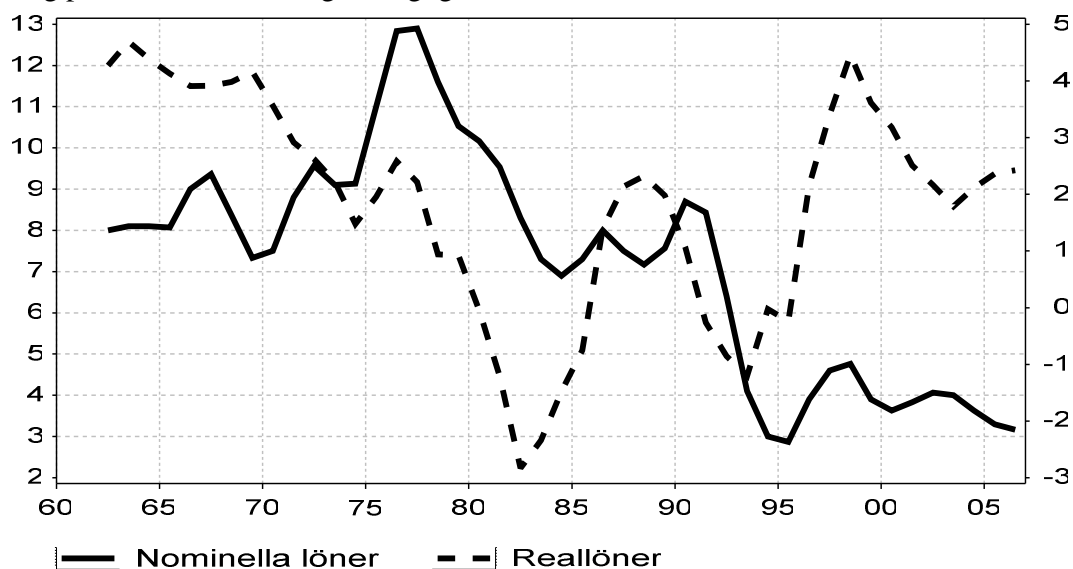
Det senaste decenniet har den svenska ekonomin reformerats på ett grundläggande sätt. Den ekonomisk-politiska ramen har förändrats på en rad punkter. Sedan snart 15 år styrs penningpolitiken av inflationsmål och rörlig växelkurs. Samtidigt har disciplinen inom finanspolitiken förbättrats genom införandet av överskottsmål och utgiftstak.

Inte minst viktigt är dock lönebildningens reformering. Industriavtalets tillkomst 1997 innebar startpunkten för en nedväxling av den nominella löneökningstakten. Allt detta har lagt grunden för en stabil makroekonomisk utveckling med relativt hög tillväxt och låg inflation. Reallönerna har därigenom ökat snabbare än på flera decennier samtidigt som företagens vinster varit konkurrenskraftiga i ett internationellt perspektiv.

Övergången från fast till rörlig växelkurs har principiellt förändrat villkoren för lönebildningen. Vid fast växelkurs fanns en tydlig koppling till löneutvecklingen i omvärlden. Skillnader i nominella löneökningar måste återspegla skillnader i produktivitetsutveckling om inte konkurrenskraften skulle undermineras. Den konkurrensutsatta sektorns, främst industrins, kostnadsläge utgjorde därför den centrala restriktionen för lönebetalningsförmågan i ekonomin. Avsaknaden av tillräckliga lönepressande mekanismer för den inhemska ekonomin ställde stora krav på samordning av lönebildningen och på accepterandet av industrin som lönenormerande sektor. Finanspolitiken bar också det stabiliseringspolitiska ansvaret för att hindra överhettnings- och pris- och löneexcesser, eftersom penningpolitiken var uppbunden av försvaret av valutan.

Diagram 5.1 Reallöner och nominallöner 1960-2006

Årlig procentuell förändring, 3-årigt glidande medelvärde

Källa: Medlingsinstitutet

Med rörlig växelkurs och inflationsmål finns däremot en direkt restriktion för lönebetalningsförmågan också i inhemska sektorer. Räntan kan höjas så fort det står klart att för höga löneökningar kommer att leda till prisövervärtrning och därmed för hög inflation. Det nya systemet innebär således två viktiga skillnader:

- Räntepolitiken utgör det huvudsakliga stabiliseringspolitiska verktyget om pris- och löneökningarna blir för höga.
- Lönebildningen i hela näringslivet är utsatt för direkt stabiliseringspolitisk ”övervakning” genom inflationsmålet.

I offentlig sektor bestäms lönebetalningsförmågan på andra sätt än i näringslivet. Vid oförändrade skattesatser växer skatteinkomsterna i princip i takt med lönesumman. Om andelen offentliganställda är konstant kan timlönerna öka i samma takt som i näringslivet, oavsett produktivitetens utveckling i den offentliga sektorn. Så länge produktivitetens ökning i näringslivet inte tas ut i arbetstidsförkortning ”spiller de över” på det offentliga löneutrymmet. Om däremot lönerna ökar snabbare i offentlig sektor krävs aktiva åtgärder för att finansiera detta. Detta kan t ex ske genom skattehöjningar, personalrationaliseringar eller nedläggningar av vissa verksamheter.

Medan för hög löneökningstakt i näringslivet på sikt slår ut i högre inflation, vilket i sin tur tvingar Riksbanken att höja räntan, finns ingen motsvarande stabiliseringspolitisk spärr gentemot för snabba löneökningar i den offentliga sektorn. Avsaknaden av en sådan spärr gör att villkoren för den offentliga lönebildningen i vissa avseende påminner om de som gällde för hela den inhemska ekonomin under fast växelkurs.

5.1 Industrins lönenormerande roll ifrågasätts

Även vid rörlig växelkurs och inflationsmål måste naturligtvis svenskt näringsliv anpassa sig till internationella avkastningskrav. Industriavtalet innebär en grundförutsättning för att samordna avtalen inom stora delar av den konkurrensutsatta sektorn. Skillnaderna mellan industri och det övriga näringslivet är dock inte lika stora med rörlig växelkurs som med fast eftersom kopplingen till utländsk löneökningstakt teoretiskt sett är svagare. Om Sveriges inflation avviker från omvärldens ska i princip en anpassning ske av växelkursen. Att den internationellt konkurrensutsatta sektorn ska ha en normerande roll för lönebildningen är således inte lika självklar med rörlig växelkurs och inflationsmål som med fast växelkurs.

Utvecklingen av den senaste avtalsrörelsen har rest frågor om huruvida den ordning som rått under perioden 1998-2006 behöver reformeras. Industrins lönenormerande roll har ifrågasatts, bl a utgående från föreställningen att dess relativa storlek i ekonomin gradvis minskar. Vidare har en ökad konkurrensutsatthet i vissa tjänstesektorer anförts som argument för större inflytande över avtalskonstruktionerna processen. I kombination med en hög arbetskostnadsandel skulle detta kunna medföra att vissa tjänstesektorer blivit mer sårbara för höga löneökningar jämfört med industrin. Att de avtal inom industriområdet som slöts i avtalsrörelsens inledning tenderat att bli ett för högt golv har också framförts som en komplikation, främst från arbetsgivarhåll inom tjänstesektorerna.

Utvecklingen av denna debatt gör det befogat att närmare diskutera den rörliga växelkursens förutsättningar i praktiken. Det är inte alltid som växelkursanpassningen sker i enlighet med

teorin. I följande avsnitt diskuteras några frågor ur ett såväl ett makroekonomiskt som ett mer institutionellt perspektiv.

5.2 Många drivkrafter bakom växelkursförändringar

En viktig fråga är vad som egentligen driver växelkursförändringar på kort och medellång sikt och hur det påverkar olika aktörer i ekonomin. På senare år har skillnader i räntenivåer varit den kanske viktigaste drivkraften till växelkursrörelser. Finansiella placerares jakt på högre nominell avkastning leder till valutainflöden till länder med högre räntenivåer. Risken för att detta ska bestraffa sig i form trendmässig försvagning av ”högräntevalutorna” anses liten i en värld där de flesta centralbanker har en relativt stark trovärdighet i inflationsbekämpningen. Därigenom sätts ränteparitetsvillkoret ur spel på kort och medellång sikt (se fördjupningsruta nedan). En inhemskt genererad pris- och löneinflation som leder till höjda räntor kan därigenom leda till en ganska varaktigt starkare valuta. Exportföretagen utsätts därmed för dubbla påfrestningar i form av högre kostnader och en apprecierande valuta när lönebildningen kommer i otakt med omvärlden. Exportindustrin kan därför komma att känna av de stora påfrestningarna också i de fall då löneökningarna initialt härrör från andra sektorer, till exempel från områden där prisövervärting är lättare på grund av svagare konkurrens. Omvända processer som förbättrar exportindustrin kostnadsläge i överdriven omfattning kan också förekomma. En mekanism kan vara att varaktigt högre produktivitet än i omvärlden pressar ned inflationen. Detta leder i sin tur till lägre ränta och därmed ofta till perioder med tendenser till valutaförsvagning.

Några egenskaper i kronans roll på den internationella valutamarknaden bör också noteras. Trots att Sverige, i linje med beslutet i 2003 års folkomröstning, står utanför det europeiska valutasamarbetet har den reella följsamheten mot euron ökat. De senaste 5-6 åren har kursen med små variationer legat runt 9,20.³² Det innebär å andra sidan att svängningarna gentemot andra världsvalutor blivit större. För många företag blir svängningarna i valutakurser mot t ex den amerikanska dollarn kännbara. Detta får också betydelse relationen till den allt viktigare kinesiska valutan eftersom denna är knuten till dollarn. De kinesiska myndigheterna har de senaste 2-3 åren accepterat en gradvis och långsam uppskrivning av valutan gentemot dollarn. Under denna period har dock dollarns försvagning gentemot euron

Fördjupning *Carry trade* och ränteparitet

Ett omtalat och vanligt fenomen i den finansiella världen på senare år har varit s k carry trade. Denna innebär att placerare tagit kortfristiga lån i valutor med låg ränta och investerat i länder med högre ränta. Dessa positioner har orsakat valutaflöden som bidragit till trendmässig försvagning av valutor med låg ränta. Eftersom lågränteländerna ofta haft låg inflation har resultatet blivit kraftiga förskjutningar i de reala växelkurserna; effekterna av låg inflation och deprecierande valuta har förstärkt varandra. Ett typiskt exempel på *carry trade* är att placerare tagit kortfristiga lån i japanska yen och investerat i t ex USA.

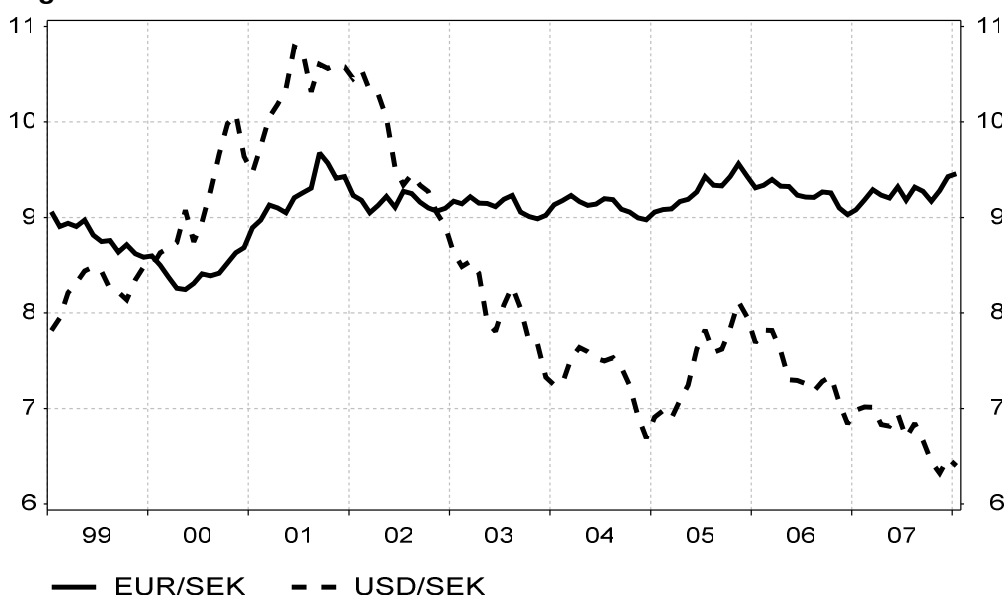
Enligt ränteparitetsvillkoret ska istället skillnader lägre räntenivå i ett land spegla förväntningar om en apprecierande valuta. Ränteparitetsvillkoret garanterar således att förväntad avkastning i gemensam valuta mellan placeringar i olika länder inte skiljer sig åt.

³² I den mån det förekommit variationer har de oftast varit relaterade till perioder med förändringar av räntor eller ränteförväntningar, t ex i slutet av 2005 eller i början av 2007.

och kronan varit så stor att dessa valutor paradoxalt nog förstärkts mot den kinesiska, trots de gigantiska överskotten i den kinesiska utrikeshandeln. Kronan tycks också regelmässigt försvagas i orostider så som vi sett de senaste månaderna. Trots en stark underliggande ekonomi med låg inflation och överskott i budget och bytesbalans har inte detta mönster brutits.

Sammanfattningsvis kan man slå fast att valutan påverkas av faktorer som inte har direkt koppling till skillnader i inflationsnivå. Det innebär i sin tur att avvikelser från växelkursens reala jämvikt kan bestå under ganska lång tid. Detta komplicerar möjligheterna för centralbanker att snabbt agera och korrigera de problem som kan uppstå inom lönebildningens område.

Diagram 5.2 Den svenska kronan mot euro och dollar

Källa: Reuters EcoWin

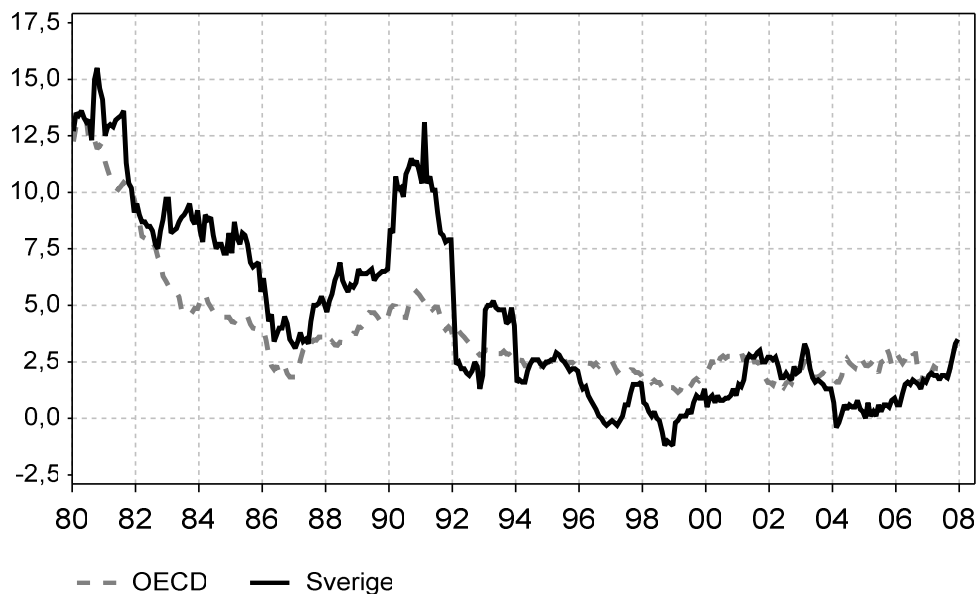
5.3 Inflationsstyrning svårare än man kan tro

Inflationsprocessen tycks vara svårare att styra och kontrollera än vad mer principiella och teoretiska resonemang om stabiliseringspolitiska styrsystem kan ge intryck av. Internationella trender utanför den nationella centralbankens kontroll spelar troligen en viktig roll. Sedan ett drygt decennium tycks t ex globaliseringens krafter bidra till en lägre inflation i OECD-området genom import av billiga varor från länder med snabb tillväxt i produktion och produktivitet. Den långsiktiga nedväxlingen av inflationsförväntningar, en konsekvens av ökad trovärdighet för centralbankernas inflationsbekämpning, har också i hög grad varit ett internationellt fenomen.

Ett uttryck för dessa internationella krafters betydelse är att skillnader i inflationen mellan olika OECD-länder varit liten det senaste decenniet trots att det förekommit betydande skillnader i resursutnyttjande och konjunkturläge. Växelkursens påverkan på inflationen har troligen också försvagats det senaste decenniet.

En nationell centralbanks möjligheter att föra tillbaka inflationen på rätt spår vid olika former av störningar överskattas därför ofta, speciellt för ett litet land. Om den utlandskonkurrerande exportsektorns löneökningar kommer i otakt med omvärlden uppstår stora problem också vid rörlig växelkurs.

Diagram 5.3 Inflationstakt (KPI) i Sverige och omvärlden³³

Källa: OECD, SCB

5.4 Den internationella krisens utmaningar

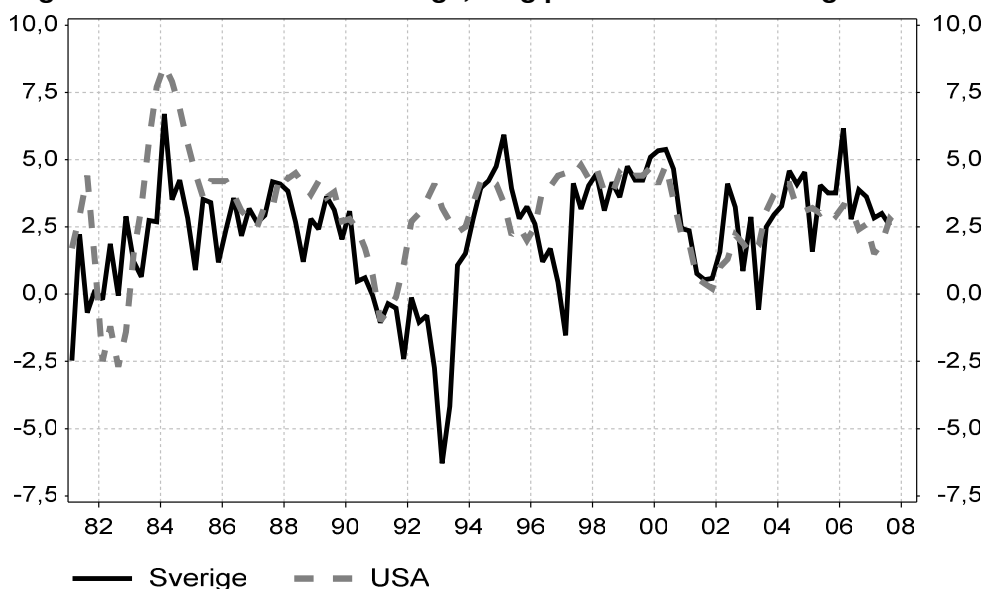
Under det senaste halvåret har den internationella finanskrisen gradvis breddats. Det som började med amerikansk bolånekris tycks nu sprida sig till en generell kreditkris. Förluster i bl a banksektorn kommer att leda till stramare kreditvillkor för företag och hushåll, vilket i slutändan hämmar hushållens konsumtion och företagens investeringar. I många länder ställs centralbankerna inför ett dilemma, eftersom inflationen har stigit kraftigt och konjunkturedgången blir allt tydligare.

Den amerikanska centralbanken har tagit tydlig ställning i denna situation; på bara fyra månader har den sänkt sin viktigaste styrränta från 5,25 till 3,0 procent. Också Europa påverkas. Hittills är det främst Storbritanniens centralbank som uttryckt stor oro för den finansiella utvecklingen. Man har därför påbörjat räntesänkningar. Den europeiska centralbanken ECB har avbrutit sina räntehöjningar, men hittills hårdnackat avvisat tanken på räntesänkningar med hänvisning till kvarvarande inflationsproblem. På finansmarknadernas finns ändå förväntningar om att ECB snart måste ändra linje. Dessa baseras bland annat på att historiska erfarenheter om att de stora centralbankerna i västvärlden oftast går i takt för att möta mildra effekten av konjunkturedgångar. Även om de inte formellt samarbetar är den internationella ekonomin så starkt integrerad att de efter en tid ofta kommer till samma slutsats om i vilken riktning räntan ska ändras

³³ OECD exklusive vissa höginflationsländer som Mexiko, Turkiet m fl.

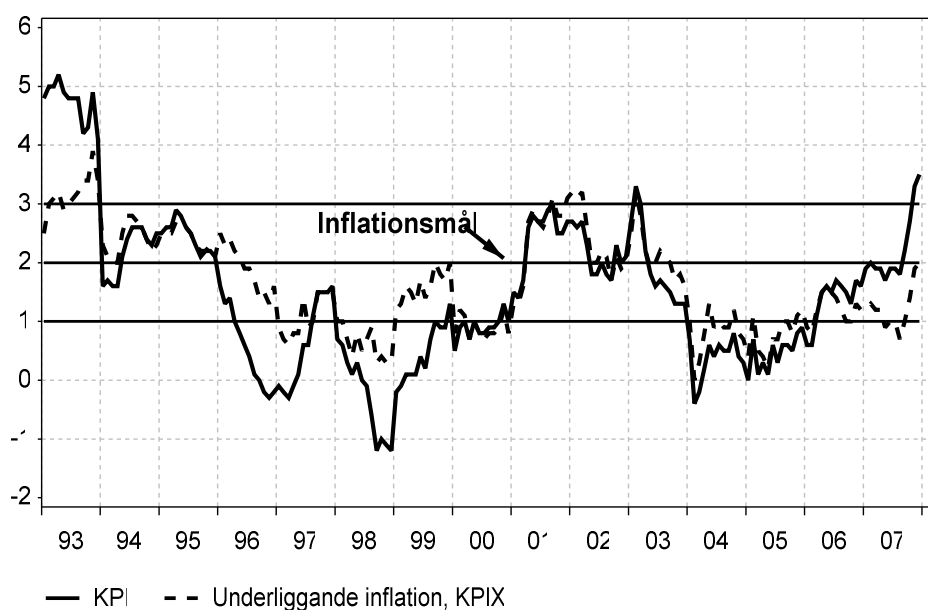
Den internationella utvecklingen är viktig av flera skäl. Trots att handelsutbytet med USA inte är så stort, uppvisar svensk BNP-tillväxt en historiskt stark samvariation med den amerikanska.³⁴ Detta återspeglar förmodligen den svenska ekonomins globala exponering och framförallt exportindustrins internationella beroende. Europeiska länder med en annorlunda näringsstruktur tycks ibland kunna klara sig bättre vid internationella lågkonjunkturer. Detta gäller t ex grannländer som Danmark och Norge.

Diagram 5.4 BNP i USA och Sverige, årlig procentuell förändring

Källor: SCB, US Department of Commerce

Diagram 5.5 KPI och KPIX (underliggande inflation), procent

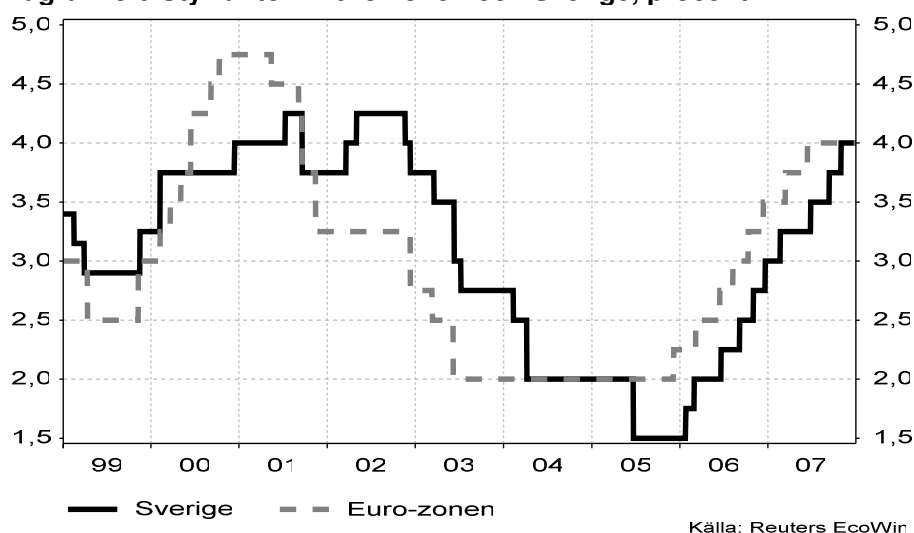
Källa: SCE

³⁴ Ett undantag är som framgår av diagram 5.4 de svenska krisåren i början av 1990-talet.

Det är därför sannolikt att Riksbanken framöver kommer att ställas inför en kombination av bestående hög inflation och tydliga tecken på konjunkturavmattning. I många avseenden utgör detta en spegelbild av förutsättningarna som rådde för ett år sedan i upptakten av 2007 års avtalsrörelse. Då stod man inför en situation med mycket låg inflation och samtidigt en stark tillväxt och snabb sysselsättningstillväxt. Riksbanken valde då att betona den gynnsamma inflationssituationen. I efterhand framstår det nog som Riksbanken därigenom gjorde en felbedömning. Så långt in i en högkonjunktur var riskerna för inhemska stigande kostnadstryck ganska uppenbara inte minst mot bakgrund av traditionella cykliska mönster i produktiviteten. I nuläget riskerar Riksbanken återigen att fokusera på ”gårdagens” problem om man låter inflationsriskerna dominera analysen.

De avvägningar som Riksbanken ställs inför har inga enkla svar och lösningar. Däremot accentuerar situationen den komplexa miljö som penningpolitiken ska föras i. Möjligheterna att fokusera på inhemska förändringar i den inhemska kostnadsbilden är ofta begränsade. Politiken riskerar också att bli alltför procyklisk om Riksbanken i efterhand måste agera för att korrigera kostnadsimpulser vars ursprung ligger en bit tillbaka i tiden

Diagram 5.6 Styrräntor i Euro-zonen och Sverige, procent

5.5 Fara för att branschmässiga intressen tar överhand

I nuläget talar flera skäl för att förutsättningarna i lönebildningen i viss mån förändrats. Samtidigt innebär en stor omläggning av det senaste decenniets avtalssystem betydande risker. Trots vissa brister har det generellt fungerat bra och bidragit till en stabil samhällsekonomisk utveckling. Vår analys pekar på tendenser till att överdriva frihetsgraderna i den ekonomiska politiken. Den svenska ekonomin är starkt integrerad i vår omvärld, såväl i ett europeiskt som i ett globalt perspektiv, vilket sätter tydliga gränser i detta avseende även med rörlig växelkursen och nationell penningpolitik.

Globaliseringen ställer nya krav som inte alltid fångas upp i traditionella mått för konkurrenskraften. Om dessa ignoreras i lönebildningen blir konsekvenserna troligen större för industrin än för övriga delar av ekonomin. Det är uppenbart att det i första hand är

industrin som kommer att påverkas negativt om Sverige skulle avvika på ett ogynnsamt sätt när det gäller att uppfylla globala avkastningskrav. Som framgått tidigare i vår rapport är industrin i särklass mest exportberoende och internationellt konkurrensutsatt. Analysen i kapitel 3 indikerar också att industrins känslighet för löneförändringar är förhållandevis stor.

Att lönebildningen i olika avseenden fungerar sämst vid ”halvcentraliserade” förhandlingar illustreras på ett pedagogiskt sätt i den s k Calmfors-Driffill-kurvan.³⁵ Såväl decentraliserad lönebildning på företags- och individnivå som system med centrala riktmärken grundat på samhällsekonomiska överväganden fungerar erfarenhetsmässigt bättre. Även om det kan finnas skäl till förändringar i relativa löner, är en återgång till en ordning där branschvisa intressen tar överhand följaktligen inte att rekommendera. Industrins erfarenheter och internationella exponering borde även fortsättningsvis kunna motivera en särställning i lönebildningen. Fortfarande finns stora brister i konkurrensen i många delar av den inhemska ekonomin. Detta bidrar till att såväl sektorer inom privat som offentlig sektor har behov av gemensamt normerande ram för lönebildningen.

³⁵ Calmfors, L. *Centralisation of wage bargaining and macroeconomic performance – a survey*, OECD Economic Studies no 21, 1993.

www.industrikommitten.se